

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
NA LATA 2026-2029
DLA GMINY WOLSZTYN**

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	4
3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ	17
4. FORMY OCHRONY PRAWNEJ ZABYTKÓW	19
5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	23
5.1. Uwarunkowania na poziomie krajowym	23
5.2. Uwarunkowania na poziomie wojewódzkim	28
5.3. Uwarunkowania na poziomie powiatowym	36
5.4. Uwarunkowania na poziomie gminnym	37
6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY	40
6.1. Charakterystyka gminy	40
6.2. Rys historyczny gminy	40
6.3. Krajobraz kulturowy i zabytki nieruchome	43
6.4. Zabytki ruchome	64
6.5. Zabytki archeologiczne	66
6.6. Zasoby muzealne	72
6.7. Dziedzictwo niematerialne	73
7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT	74
8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	76
9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	79
10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	80
11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	81
12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	82

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOLSZTYN

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Wolsztyn na lata 2026 – 2029” jest ukierunkowanie polityki samorządu gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to dokument uzupełniający w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów, do których należą:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;

- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury, jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. W myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym.” Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024, poz. 1292, ze zm.)

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3 użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;

- 4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;

5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje również obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jak wspomniano, art. 87 ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego i powiatowego programu opieki nad zabytkami:

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w ustawie,

- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2026 r. poz. 662)

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: (...) 9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. (art. 7 ust. 1 pkt. 9)”

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2026 r. poz. 538).

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, iż plan ogólny powinien w swej treści zawierać następujące elementy uwzględniające stan dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 13b pkt. 3 lit f),

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków (w tym krajobrazu kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4),
- określenie, w zależności od potrzeb, granic pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także wprowadzenie ograniczeń dotyczących prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15 ust. 3 pkt 6).

Wymagania w zakresie ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39 ust. 3 pkt. 2, ust. 2 pkt 2). Projekt zarówno planu miejscowego, jak i planu województwa, wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 51. ust. 1. wskazuje, że w sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego decyzje wydają w odniesieniu do:

- 1) inwestycji celu publicznego o znaczeniu krajowym i wojewódzkim - wójt, burmistrz albo prezydent miasta w uzgodnieniu z marszałkiem województwa;
- 2) inwestycji celu publicznego o znaczeniu powiatowym i gminnym - wójt, burmistrz albo prezydent miasta;
- 3) inwestycji celu publicznego na terenach zamkniętych - wojewoda.

Zgodnie z art. 53 ust. 4 pkt. 2 powyższe decyzje wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 64. ust. 1. wskazuje, że przepisy art. 51 ust. 2-3, art. 52, art. 53 ust. 1a-1d 3-5a i 5c-5j, art. 54-56 (wszystkie związane z zasadami lokalizacji inwestycji celu publicznego) stosuje się odpowiednio do decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2026 r. poz. 524)

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2 ust 2 pkt 3).

W art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstępianie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9 ust. 3 pkt 4).

Wg art. 39 ust. 3 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wg art. 39 ust. 4 wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych. Zgodnie z art. 32 ust. 1: pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,

2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,

3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii – w przypadku budowy lub rozbiórki gazociągu przesyłowego, linii przesyłowej elektroenergetycznej albo rurociągu dalekosiężnego ropy naftowej lub produktów naftowych, a także gazociągu, linii elektroenergetycznej albo rurociągu ropy naftowej lub produktów naftowych dochodzących do granicy Rzeczypospolitej Polskiej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39 ust. 1). Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których niewymagane jest pozwolenie na budowę, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 29 ust. 7 stwierdza, że roboty budowlane, o których mowa w ust. 1-4, wykonywane:

1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,

2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia

– przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 7 tej ustawy wprowadzone zostaje pojęcie audytu krajobrazowego. Identyfikuje on krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości (także pod kątem walorów zabytkowych i krajobrazu kulturowego).

Art. 8 ustawy wskazuje zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2025 r. poz. 1338).

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4 ust. 1 pkt 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 16 i 19b, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2025 r. poz. 647, ze zm.).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust. 2 lit. f określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m.in. na zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2026 r. poz. 13, ze zm.).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2 ust. 2 pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6 ust. 1 pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16 ust. 1 park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zarówno utworzenie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16 ust. 3 ust. 5).

Art. 83a ust. 1 wskazuje, że zezwolenie na usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Zasady naliczania opłat za usunięcie drzew i krzewów przedstawiono w art. 84-87 ustawy i zgodnie z art. 84 ust. 8 decyzję w tych sprawach podejmuje właściwy organ do wydania zezwolenia (w tym także konserwator zabytków).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2026 r. poz. 399).

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13 ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 13 ust. 5 stwierdza, iż sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części (wyznaczonej zgodnie z art. 67) wpisanej do rejestru zabytków obniża się na wniosek nabywcy o 50% (zgodnie z art. 68 ust. 3). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę. Podobny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73 ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84 ust. 4).

Zgodnie z art. 96 ust. 1. podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział, z uwzględnieniem ust. 1a, stwierdzającego, że odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1 wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 707).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2026 r. poz. 457).

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2393),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 164 ze zm.),

- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, którymi są:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz. U. z 2021 poz. 56). W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów;
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 81);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022 r. poz. 1388 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 poz. 1470);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 maja 2018 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona przechowywanego i przewożonego zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2018 poz. 1134),

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie ksiąg ewidencyjnych prowadzonych przez podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 poz. 2249);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 poz. 1275);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 nr 89 poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 nr 75 poz. 706);

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu

na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z ustawą opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia

27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),

- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6 ust. 2, ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW

Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku nieruchomego oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać do rejestru również historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzi w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,

10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,

11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,

12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,

13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1-12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

– na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. Na początek roku 2026 w całym kraju były 133 miejsca i obiekty uznane za pomnik historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu

publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach i planach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. W przypadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:

KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 roku i opublikowany w Monitorze Polskim w roku 2023 poz. 1470. Dokument ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem głównym programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad

zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Będzie on realizowany poprzez cele strategiczne programu oraz zawarte w nich działania takie jak:

Cel: Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cel: Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Cel: Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Cel: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.
-

Cel: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel – przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych – realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz – dla obiektów rangi międzynarodowej – wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbłość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 – 2013 ORAZ UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 – 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

➤ **Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe**

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków;
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne;
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

➤ **Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego**

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

Priorytet 1 tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

5.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM I WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZKIM

WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO NA LATA 2025-2028

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2025-2028, przyjęty został Uchwałą Nr XIX/444/25 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 24 listopada 2025 r., następnie opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego w dniu 1 grudnia 2025 r. Program ten jest aktualizacją i kontynuacją Programu opieki nad zabytkami dla województwa wielkopolskiego, opracowanego na lata 2021-2024.

Program zawiera szereg informacji, których źródłem jest Raport o stanie zabytków na terenie województwa wielkopolskiego oraz precyzuje założenia ochrony zabytków. Podobnie jak w poprzednich perspektywach podstawowym zadaniem programu jest stymulowanie wszelkich działań na rzecz opieki nad zabytkami. W dokumencie omówione zostały zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne województwa wielkopolskiego. Szeroko opisane zostały zabytki będące pod administracją wojewódzką. Nie ma wśród nich zabytków z terenu gminy.

Strategia opieki nad zabytkami na lata 2025-2028 koncentruje się na zrównoważonym podejściu, które łączy ochronę, edukację, rewitalizację oraz współpracę z różnymi instytucjami i społecznościami. Kładzie nacisk na integrację ochrony dziedzictwa z planowaniem przestrzennym i rozwojem społeczno-gospodarczym realizowane poprzez wieloaspektowe działania, które promują edukację, partycypację społeczną oraz adaptację dziedzictwa do nowych funkcji. W programie, wyznaczono szereg celów szczegółowych wraz z zadaniami, które będą realizowane przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego w miarę posiadanych środków – w niniejszym dokumencie wskazano te, które mają wpływ na samorząd gminny i jednocześnie mogą stanowić podstawę dla działań gminnego programu.

Cel główny

Zapewnienie trwałego zachowania i zrównoważonego wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, z uwzględnieniem ochrony jego wartości historycznych, społecznych i kulturowych.

Cel szczegółowy 1: Poprawa stanu zachowania zabytków i przeciwdziałanie ich degradacji

Kierunek działania 1.1.

Systematyczna inwentaryzacja i monitoring zabytków

1. Budowanie partnerstw z sektorem prywatnym i społecznym w zakresie opieki nad zabytkami, rozwijanie programów dotacyjnych wspierających konserwację i restaurację zabytków.
2. Wzmocnienie potencjału organizacyjnego ochrony zabytków. Rozbudowa współpracy między instytucjami samorządowymi, rządowymi, organizacjami pozarządowymi i właścicielami zabytków.

Kierunek działania 1.2.

Zabezpieczanie dziedzictwa przed zagrożeniami

1. Przygotowanie planów zarządzania kryzysowego dla wszelkich obiektów zabytkowych.
2. Opracowanie procedur i planów działania na wypadek sytuacji kryzysowych, takich jak klęski żywiołowe czy inne zagrożenia, w tym zagrożenia działaniami wojennymi, militarnymi, ewakuacyjnymi w celu minimalizacji potencjalnych szkód.
3. Ochrona przed zagrożeniami naturalnymi i antropogenicznymi. Zidentyfikowanie obiektów narażonych na zmiany klimatyczne, zanieczyszczenia środowiska czy działania deweloperskie i opracowanie planów ich ochrony.
4. Rozwój systemów zabezpieczeń technicznych, np. monitoring i systemy alarmowe.

Kierunek działania 1.3.

Ochrona dziedzictwa niematerialnego

1. Identyfikacja i dokumentacja dziedzictwa niematerialnego: przeprowadzenie badań terenowych w celu zidentyfikowania przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego na terenie województwa, tworzenie i aktualizacja baz danych obejmujących elementy dziedzictwa niematerialnego, takie jak tradycje, obrzędy, języki, gwary lokalne,

rzemiosła czy wiedza ludowa, dokumentowanie tradycji, obrzędów, rzemiosła oraz innych elementów dziedzictwa niematerialnego.

2. Edukacja i promocja dziedzictwa niematerialnego: organizowanie warsztatów, seminariów i szkoleń dla społeczności lokalnych, mających na celu przekazywanie wiedzy o znaczeniu i metodach ochrony dziedzictwa niematerialnego, wspieranie inicjatyw edukacyjnych w instytucjach kultury, szkołach – promujących lokalne tradycje i zwyczaje, wspieranie wydawnictw naukowych, popularno-naukowych oraz folderów, map, także platform internetowych dotyczących wyników badań lub popularyzujących niematerialne dziedzictwo.

3. Wsparcie dla praktyków i społeczności kultywujących dziedzictwo niematerialne: udzielanie dotacji i grantów dla osób oraz organizacji zaangażowanych w praktykowanie i przekazywanie tradycyjnych umiejętności, rzemiosł czy obrzędów, tworzenie programów rezydencyjnych i stypendialnych dla mistrzów tradycji w celu zapewnienia ciągłości przekazu międzypokoleniowego.

4. Ochrona prawna i administracyjna dziedzictwa niematerialnego: współpraca z odpowiednimi instytucjami w celu wpisania wybranych elementów dziedzictwa niematerialnego na krajowe i międzynarodowe listy ochrony, takie jak Lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO, opracowanie lokalnych programów i strategii mających na celu ochronę i promocję dziedzictwa niematerialnego w politykach samorządowych.

Kierunek działania 1.4.

Zahamowanie degradacji i aktywizacja obiektów

1. Regularne inspekcje zabytków w celu wczesnego wykrywania zagrożeń i podejmowania odpowiednich działań zapobiegawczych. Monitoring stanu zachowania obiektów zabytkowych w kontekście ryzyka degradacji.

2. Tworzenie indywidualnych planów konserwacji dla najbardziej zagrożonych obiektów, z określeniem priorytetów i harmonogramów prac.

3. Integracja ochrony zabytków z planowaniem przestrzennym. Ścisła współpraca z jednostkami samorządu terytorialnego w celu uwzględnienia kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego w planach zagospodarowania przestrzennego.

4. Wsparcie dla zabytków szczególnie narażonych na zniszczenia i degradację wartości materialnej, takie jak: obiekty drewniane, zabytki architektury wiejskiej, obiekty zabytkowe nieużytkowane ze szczególnym uwzględnieniem zespołów pałacowo-parkowych, folwarków, budownictwa przemysłowego oraz adaptacji architektury postindustrialnej. Wsparcie udzielane jest w formie dotacji na podstawie odpowiedniej uchwały.

5. Promowanie adaptacji zabytków na potrzeby społeczne i kulturalne. Dostosowanie zabytków do nowych funkcji, takich jak biura, centra kulturalne, muzea, przestrzenie edukacyjne, zachowując przy tym ich integralność.

6. Organizowanie szkoleń, warsztatów i kampanii informacyjnych dla właścicieli, zarządców oraz społeczności lokalnych na temat znaczenia ochrony dziedzictwa oraz dostępnych form wsparcia.

7. Angażowanie lokalnych społeczności w proces ochrony i rewitalizacji zabytków poprzez inicjatywy oddolne, wolontariat oraz partnerstwo publiczno-prywatne.

8. Zapobieganie zagrożeniu dla cennych krajobrazów kulturowych poprzez nadmierną ekspansję inwestycyjną.

9. Inwentaryzowanie oraz ochrona starych cmentarzy będących w zakresie działań Samorządu Województwa (ewangelickich, kalwińskich, żydowskich ze szczególną uwagą na cmentarze olęderskie). Zabezpieczenie przed degradacją i wandalizmem (ogrodzenie, coroczna przecinka krzewów, postawienie tablic informacyjnych). Naniesienie ich na mapy turystyczne.

Cel szczegółowy 2: Budowanie społecznej świadomości i odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe regionu Wielkopolski

Kierunek działania 2.1.

Edukacja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego Wielkopolski

1. Tworzenie nowoczesnych kampanii marketingowych promujących zabytki, wydarzenia kulturalne i lokalne tradycje w mediach społecznościowych oraz tradycyjnych.

2. Wspieranie konkursów adresowanych do młodzieży, dających możliwość poznania regionalnego dziedzictwa kulturowego.
3. Promowanie działań o charakterze edukacyjnych warsztatów, wystaw przybliżających dziedzictwo kulturowe lokalne oraz kulturę typu ludowego.
4. Wspieranie organizacji szkoleń i warsztatów dla właścicieli, zarządców oraz lokalnych społeczności na temat zasad opieki nad zabytkami. Promowanie i wdrażanie standardów oraz dobrych praktyk w zakresie ochrony i konserwacji zabytków, opartych na krajowych i międzynarodowych wytycznych.
5. Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe jako element wzmacniający poczucie tożsamości.

Kierunek działania 2.2.

Integracja społeczna wokół dziedzictwa w duchu partycypacji społecznej

1. Propagowanie rozbudzania świadomości o lokalnym dziedzictwie wśród mieszkańców poprzez kampanie informacyjne dotyczące wydarzeń promujących historię, materialne i niematerialne dziedzictwo kultury i ochronę zabytków w regionie.
2. Budowanie sieci współpracy między mieszkańcami, organizacjami pozarządowymi i władzami lokalnymi w celu ochrony dziedzictwa.
3. Promowanie dobrych praktyk i współpracy międzynarodowej (uczestnictwo w międzynarodowych projektach, promowanie przykładów udanych rewitalizacji i konserwacji w regionie, organizowanie konkursów i nagradzanie najlepszych inicjatyw).
4. Podejmowanie działań na rzecz zrównoważonej turystyki kulturowej (rozwój szlaków turystycznych, promocja turystyki zrównoważonej).

Kierunek działania 2.4.

Optymalizacja współpracy z właścicielami i zarządcami zabytków

1. Wzmocnienie ram prawnych i organizacyjnych (aktualizacja przepisów, budowanie struktur współpracy, wypracowanie mechanizmów prawnych eliminujących konflikty).

2. Wspieranie dialogu między Samorządem Województwa Wielkopolskiego oraz instytucjami konserwatorskimi a prywatnymi właścicielami zabytków.

3. Zwiększenie efektywności finansowania i zarządzania opieką nad zabytkami (pozyskiwanie środków, tworzenie regionalnych funduszy, szkolenia dla właścicieli i zarządców, tworzenie dedykowanych funduszy, wspieranie właścicieli dotacjami/ulgami).

Cel szczegółowy 3: Włączenie dziedzictwa w rozwój społeczny i gospodarczy

Kierunek działania 3.3.

Rozwój turystyki kulturowej jako czynnika rozwoju regionalnego

1. Rozwój infrastruktury turystycznej (inwestycje zwiększające dostępność, tworzenie nowych szlaków kulturowych, wzmocnienie dostępu do zabytków przez linie komunikacji).

2. Wspieranie tworzenia lokalnych produktów turystycznych, np. przewodników, map, aplikacji mobilnych, uwzględniających dziedzictwo kulturowe.

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

W dniu 25 marca 2019 r. Uchwałą Nr V/70/19, Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwalił Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania. Uchwałę opublikowano w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego (Dz. Urzędowy Woj. Wielkopolskiego 2019, poz. 4021).

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego jest najważniejszym dokumentem Samorządu Województwa Wielkopolskiego określającym politykę przestrzenną w granicach administracyjnych regionu, w tym dla miejskiego obszaru funkcjonalnego ośrodka wojewódzkiego. Plan określa model rozwoju przestrzennego, cele polityki przestrzennej i kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa oraz rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, a także zasady zagospodarowania obszarów funkcjonalnych.

W treści programu podkreślono, że ochrona środowiska i dziedzictwa kulturowego jest szczególnie ważnym elementem polityki przestrzennej województwa. W rozdziale o kulturze i dziedzictwie narodowym, omówiono zagrożenie tożsamości regionalnej, dziedzictwa archeologicznego, zabytków i parków. W celu realizacji założeń szczególną uwagę zwrócono na następujące działania:

- 1) zwiększenie nakładów finansowych na ochronę zasobów kulturowych.
- 2) prowadzenie stałych nadzorów nad rejestrem zabytków i udostępnienie jego wersji elektronicznej.
- 3) prowadzenie badań w obrębie zabytków we wszystkich dziedzinach nauki.
- 4) wykorzystanie zabytków i wiedzy o nich dla celów turystycznych oraz dla promocji regionu.
- 5) podnoszenie wartości usług turystycznych poprzez „wykorzystanie” zabytków dla podniesienia atrakcyjności oferty.

AUDYT KRAJOBRAZOWY WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego to dokument uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego w dniu 27 marca 2023r. (Uchwała Nr LI/1000/23 w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego). Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Należy pamiętać, że obok zasobów przyrodniczych elementem wyróżniającym się i mającym wpływ na charakter krajobrazu, jest dziedzictwo kulturowe, będące obrazem historii rozwoju przestrzennego regionu.

Zgodnie z treścią audytu na terenie gminy zlokalizowano dwa krajobrazy priorytetowe:

- Krajobraz Priorytetowy Obra (ID 1315) - miejscowości o zwartej, wielorzędowej zabudowie o charakterze wiejskim (powierzchnia 115 ha),

- Krajobraz Priorytetowy Rejon Nowego Tomyśla (ID 1315) – wiejski z przewagą mozaikowo rozmieszczonych użytków rolnych, tworzących małe pola (powierzchnia 10752 ha, południowy fragment jest w gminie Wolsztyn).

5.3 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU WOLSZTYŃSKIEGO

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2025-2028 dla Powiatu Wolsztyńskiego został przyjęty Uchwałą Nr XV/74/2025 Rady Powiatu Wolsztyńskiego z dnia 27 lutego 2025 r.

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego Programu opieki nad zabytkami jest ukierunkowanie polityki samorządu powiatu, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego oraz organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności.

W Programie scharakteryzowano zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu oraz dokonano oceny stanu dziedzictwa kulturowego.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami formułuje szereg działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami. Wyznaczone kierunki i zadania w ramach poniższych priorytetów uwzględniają specyfikę dziejów powiatu i charakter jej dziedzictwa kulturowego:

1. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.

4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie, promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych. Niektóre z wyznaczonych do wykonania zadań zaplanowano na zasadzie współpracy z gminami powiatu oraz NGO. Nadzór odbywać się będzie we współpracy z WWKZ.

5.4 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY WOLSZTYN

Ostatnią zmianę studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wolsztyn przyjęto Uchwałą nr LVII/703/2003 Rady Miejskiej w Wolsztynie, z dnia 27.09.2003 r. Głównym celem Studium jest stworzenie warunków do zagospodarowania terenu, które pozwolą maksymalnie jego wykorzystać oraz podnieść walory miasta i gminy Wolsztyn. Należy tutaj zwrócić uwagę, że w najbliższym czasie rolę studium uwarunkowań przejmie plan ogólny gminy, który na moment opracowania niniejszego programu jest w przygotowaniu.

Przyjęte w studium cele wiążą się z potrzebą ochrony krajobrazu kulturowego i zabytków. Ochronie tej podlegają zabytki nieruchome, wpisane do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i gminnej ewidencji zabytków (wskazane w zestawieniach w rozdziałach 4.1 i 4.2 zmiany studium), będące w szczególności:

układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, zabytkami archeologicznymi, zabytkami techniki oraz miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Dla zachowania i ochrony wybitnych walorów krajobrazu kulturowego miasta i gminy zakłada się utrzymanie historycznie ukształtowanego układu urbanistycznego śródmieścia Wolsztyna, a także historycznych układów przestrzennych oraz zasad lokalizacji zabudowy i zagospodarowania terenów wsi Kębłowo i Obra oraz innych miejscowości, w tym zwłaszcza istniejących w ich obrębie zespołów sakralnych, cmentarzy, zespołów pałacowo-parkowych i folwarcznych wraz z komponowanymi układami zieleni. Zakłada się również zachowanie w dobrym stanie technicznym i estetycznym dominant kulturowych i krajobrazowych oraz utrzymanie ich dotychczasowej roli w otoczeniu. Konieczne jest utrzymanie i wyeksponowanie drobnych elementów zagospodarowania otoczenia zabytkowych układów osadniczych, takich jak pomniki, kapliczki, krzyże oraz zabytkowe urządzenia, a także utrzymanie historycznie ukształtowanej sieci dróg oraz układu cieków i rowów melioracyjnych wraz z technicznymi systemami ich utrzymania. Szczególną wagę przykładą się do zachowania atrakcyjnych pod względem krajobrazowym krawędzi leśnych zamykających obszary otwarte wokół poszczególnych miejscowości, zahamowania niekorzystnych procesów degradacji krajobrazu (pozostawiania ugorów na terenach rolnych, wycinania zadrzewień przydrożnych i śródpolnych, obudowy brzegów jezior i cieków wodnych) oraz do ochrony stanowisk we własnej formie krajobrazowej, cmentarzysk oraz miejsc o szczególnym znaczeniu dla terenu gminy.

W odniesieniu do historycznie ukształtowanej zabudowy zakłada się wypełnianie ubytków w historycznych ciągach zabudowy z poszanowaniem zasady dobrego sąsiedztwa i wykorzystania lokalnych tradycji budowlanych i zdobniczych, z dopuszczeniem wprowadzenia drugiej lub trzeciej kondygnacji w budynkach pierwotnie jednokondygnacyjnych, o ile możliwe będzie dostosowanie ich gabarytów i formy do sąsiadujących obiektów wyższych. Należy zapobiegać powstawaniu nowych ubytków w zabudowie, utrzymywać i eksponować walory szczegółowych rozwiązań architektonicznych (proporcji, form elewacji i dachów, układu i wielkości otworów, rodzaju stolarki, jej zdobnictwa, a także stosowania tradycyjnych materiałów budowlanych). Nowa zabudowa mieszkalna, rekreacyjno-turystyczna i produkcyjno-

usługowa powinna powstawać w formach nawiązujących do lokalnych tradycji, z wykorzystaniem tradycyjnych materiałów.

W ramach systemu stref ochrony konserwatorskiej, którego granice określono na rysunku zmiany studium (doprecyzowywane w planach miejscowych), wyróżniono obszary: w Wolsztynie (śródmieście), w Obrze (zespół klasztorny i jego otoczenie) oraz w Kębłowie (historyczne centrum wsi). Dopuszcza się utworzenie Parku Kulturowego w Obrze w granicach określonych uchwałą i planem ochrony. W strefach ochrony konserwatorskiej ustala się zasady zachowania elementów historycznego układu przestrzennego (dróg, ulic, placów, linii zabudowy, zieleni, parków, cmentarzy), konserwacji zabytkowych obiektów przy zachowaniu ich kształtu, gabarytów i detali, utrzymaniu tradycyjnych materiałów (np. dachówki ceramicznej, łupka, blachy miedzianej) i stonowanej kolorystyki. Wymaga się zachowania historycznych nawierzchni ulic i placów, zakazuje się budowy ogrodzeń betonowych, a nowe inwestycje powinny harmonizować z historycznym układem i charakterem otoczenia. Należy eliminować obiekty dysharmonijne, zachowywać funkcje historyczne budynków oraz konsultować wszelkie działania inwestycyjne z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W odniesieniu do ochrony dziedzictwa archeologicznego zakłada się zachowanie i ochronę wartościowych stanowisk archeologicznych w stanie niezmienionym, a także ochronę potencjalnych, jeszcze nieodkrytych stanowisk przed zniszczeniem. W miejscowych planach zagospodarowania należy uwzględniać znane stanowiska archeologiczne i ewentualne nowe dane służb konserwatorskich. Wszelkie prace ziemne mogą być podejmowane wyłącznie po uzgodnieniu warunków z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Strefy ochrony konserwatorskiej obejmują równocześnie strefy ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, w których obowiązuje prowadzenie badań archeologicznych podczas robót ziemnych.

Pełnej ochronie podlegają miejsca pamięci narodowej, w tym Cmentarz oficerów radzieckich w Wolsztynie, obóz zagłady w Ruchockim Młynie oraz hitlerowski obóz jeniecki w Komorowie.

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY

6.1 CHARAKTERYSTYKA GMINY WOLSZTYN

Gmina Wolsztyn położona jest w południowo-zachodniej części województwa wielkopolskiego, w odległości około 80 km od Poznania. Zajmuje powierzchnię 249,6 km², którą zamieszkuje 30 539 osób, z czego około 13 tys. mieszka w mieście Wolsztyn, będącym centralnym ośrodkiem gminy i powiatu. System osadniczy gminy tworzą 23 sołectwa. Do większych wsi należą Gościeszyn, Kębłowo, Obra, Świętno i Wroniawy, natomiast mniejsze to Chorzemin, Karpicko, Komorowo-Berzyna, Tłoki, Stary Widzim, Niałek Wielki i Powodowo. Przez gminę przebiegają linie kolejowe o znaczeniu lokalnym oraz ważne trasy drogowe: droga krajowa nr 32 łącząca Poznań z przejściem granicznym w Gubinku oraz droga wojewódzka z Nowego Tomyśla do Wschowy.

Teren gminy leży na styku dużych mezoregionów fizyczno-geograficznych ukształtowanych podczas ostatniego zlodowacenia, od około 100 do 10 tys. lat temu. Istniejące ukształtowanie terenu jest efektem działania lądolodu skandynawskiego, który nasuwał masy kamieni i piasku, a następnie w wyniku topnienia formowały się pradoliny rzeczne i jeziora rynnowe. Między dwoma takimi jeziorami – Wolsztyńskim i Berzyńskim – położone jest miasto Wolsztyn. Na terenie gminy znajdują się wzgórza morenowe, osiągające w rejonie Chorzemina wysokość około 97 m n.p.m., a zalesienie obejmuje 37,7% powierzchni.

Dane w rozdziale pochodzą z witryny internetowej Urzędu Miejskiego, Strategii Rozwoju, wcześniejszych perspektyw GPOnZ oraz Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy.

6.2 RYS HISTORYCZNY GMINY WOLSZTYN

Pradolina rzeki Obry, jeziora i pierwotna puszcza porastająca okolice Wolsztyna stwarzały już od pradziejów dogodne warunki dla osadnictwa. Jego początki sięgają czasów późnego paleolitu, tuż po ustąpieniu lądolodu skandynawskiego około 10 tys. lat p.n.e., i łączą się z aktywnością wędrownych łowców reniferów kultury hamburskiej. Ślady ich obozowisk stwierdzono w miejscowości Liny, oddalonej około 10 km na zachód od Wolsztyna. Od tego okresu na omawianym obszarze występuje ciągłość osadnicza

reprezentowana przez liczne stanowiska archeologiczne z kolejnych etapów epoki kamienia, a później brązu, w tym kultury łużyckiej z dużym cmentarzyskiem w Obrze.

Pierwsze stałe osady, również o charakterze obronnym, pojawiły się we wczesnym średniowieczu; z tego okresu pochodzi dobrze zachowane grodzisko w okolicy Gościeszyna. W okresie organizacji pierwszej państwowości polskiej rejon wolsztyński stał się miejscem osadnictwa rycerskiego, chłopskiego, a wkrótce także zakonnego. Pierwsze odnotowane zapiski źródłowe dotyczące miejscowości powstałych w tym czasie pochodzą z końca XII wieku. Najstarsza wzmianka o Niałku Wielkim pochodzi z 1155 roku, gdzie w XIII wieku istniała już parafia pod wezwaniem św. Mikołaja. Miejscowość była gniazdem rodowym możnego rodu Niałków. Równie dawną metrykę posiada Komorowo, odnotowane w pierwszej połowie XIII wieku jako wieś z własnym kościołem pod wezwaniem św. Katarzyny.

Ziemia wolsztyńska od samego początku państwowości polskiej związana była terytorialnie z Wielkopolską. Po zjednoczeniu Królestwa Polskiego przez Władysława Łokietka weszła w skład województwa poznańskiego i powiatu kościańskiego, z centrum administracyjnym i sądowym w Kościanie. Znaczącym wydarzeniem w historii regionu była fundacja klasztoru cystersów w Obrze w latach 1231–1238. Mnisi otrzymali ziemię z nadania Sędziwoja, kantora gnieźnieńskiego z rodu Jeleni-Niałków. W najbliższej okolicy powstały też klasztory cysterskie w Paradyżu, Kaszczorze i Wieleniu, z późniejszą relokacją do Przemętu. Działalność zakonników przyczyniła się do podniesienia kultury rolnej i wzrostu gospodarczego regionu, a także zwiększyła majątek klasztoru, który stał się posiadaczem około 30 wsi.

Z cystersami związany jest także rozwój Wolsztyna – w 1285 roku na rzece Dojcy wybudowali młyn wodny i usypali groblę pomiędzy dwoma jeziorami w obecnych granicach miasta. Z powodu braku dokumentów fundacyjnych przypuszcza się, że lokacja miasta nastąpiła prawdopodobnie z inicjatywy cystersów z Paradyża między rokiem 1380 a 1400. Pierwsze zabudowania strawił pożar w 1469 roku, dlatego ówczesny dziedzic Andrzej z Sepna ponownie lokował miasto na prawie magdeburskim w miejscu pokrywającym się z obecnym centrum.

W XV i XVI wieku do miasta zaczęli przybywać Żydzi, a później także luteranie, którzy po 1525 roku na 30 lat przejęli kościół w Niałku. Pierwsza gmina luterska w Wolsztynie uformowała się około 1600 roku, a 40 lat później, dzięki wsparciu Anny Miękickiej, wzniosła własną drewnianą świątynię – w jej miejscu stoi obecny kościół

poewangelicki. W 1797 roku protestanci stanowili większość mieszkańców, katolicy zaledwie jedną czwartą, a społeczność żydowska liczyła wówczas 561 osób. Żydzi mieszkali w rejonie ulicy Poznańskiej, gdzie w pierwszej połowie XVIII wieku wzniesli synagogę.

Do końca istnienia Rzeczypospolitej podstawowym źródłem dochodu mieszkańców Wolsztyna były handel, usługi i rzemiosło. Pod koniec XVIII wieku działało tutaj 16 warsztatów sukienniczych i 12 tkackich, a we wszystkich cechach zrzeszonych było 204 rzemieślników i 85 przedstawicieli niezależnych profesji. W mieście odbywało się 11 jarmarków rocznie oraz targi w każdy piątek. Tempo rozwoju gospodarczego spowolniły wojny szwedzkie w połowie XVII i na początku XVIII wieku oraz epidemia cholery w latach 1708–1710.

Bliskość niemieckiej i śląskiej granicy sprzyjała napływowi osadników olęderskich, którzy uzupełniali braki demograficzne, wznosili nowe domostwa i zakładali całe wsie, często z nazwą kończącą się na „Olędry”. Wolsztyńskie osady olęderskie powstały m.in. w Głodnie (1717), Karpicku (1720), Tłokach (1751), a później w Reklinie i Barłóżni. Osadnicy cieszyli się wolnością osobistą, ich zobowiązania wobec właścicieli gruntów ograniczały się do płacenia czynszu. Koloniści zajmowali się hodowlą zwierząt, uprawą roślin i melioracją, przyczyniając się do rozwoju kultury agrarnej. Charakterystyczne dla krajobrazu wsi były olęderskie drewniane domy i zagrody, a najciekawsze z nich są gromadzone w Skansenie Budownictwa Ludowego Zachodniej Wielkopolski w Wolsztynie.

Ziemia wolsztyńska znalazła się pod panowaniem pruskim w wyniku II rozbioru Polski w 1793 roku. Nastąpiła konfiskata dóbr kościelnych, starostw i majątków królewskich, które sprzedano zasłużonym oficerom i arystokracjom niemieckim, co pozbawiło dochodu również cystersów z Obry; kasata klasztoru nastąpiła w 1835 roku. Po krótkim okresie administracji Księstwa Warszawskiego (1807–1815) aż do 1920 roku ziemia wolsztyńska pozostawała pod zaborem niemieckim w granicach Wielkiego Księstwa Poznańskiego.

W 1810 roku pożar zniszczył większą część drewnianej zabudowy Wolsztyna, w tym ratusz, kościół ewangelicki, synagogę, browar miejski, hełm kościoła parafialnego oraz 164 z 225 domów. Odbudowa miasta w formie murowanej trwała trzy dekady. Wolsztyn od 1829 roku był stolicą dużego powiatu babimojskiego (Kreis Pomst) i najważniejszym miastem regionu. W 1886 roku doprowadzono linię kolejową

od Zbąszynka do Berlina, a do 1905 roku Wolsztyn stał się węzłem kolejowym z połączeniami do Leszna, Poznania i Sulechowa.

Najbardziej dynamiczny rozwój miasta i regionu przypada na przełom XIX i XX wieku w wyniku rewolucji przemysłowej, długiego okresu pokoju i koniunktury gospodarczej w Niemczech. W tym czasie powstały pierwsze większe zakłady przemysłowe i obiekty komunalne, w tym budynek poczty, rzeźnia miejska, gazownia, strzelnica Bractwa Kurkowego, szpital powiatowy, browar Ernsta Bloensa oraz wodociągi miejskie z wieżą ciśnień przy ul. Lipowej. Rozbudowano również szkoły – katolicką, Gimnazjum Realne (obecnie Szkoła Podstawowa nr 1) i Królewskie Seminarium Nauczycielskie (obecnie Liceum Ogólnokształcące).

Region wolsztyński powrócił do Polski w wyniku zwycięskiego powstania wielkopolskiego. Wojska polskie zajęły Wolsztyn 5 stycznia 1919 roku, a formalne przejęcie miasta nastąpiło po 10 stycznia 1920 roku na mocy traktatu wersalskiego. Utworzono nowy powiat wolsztyński o powierzchni 814 km, zamieszkały przez 48 661 osób. Rozwój miasta nie osiągnął już tak dynamicznego wzrostu jak poprzednio, a mieszkańcy korzystali długo jeszcze z infrastruktury zbudowanej jeszcze w okresie pruskim. Ponowny rozwój miasta i wzrost liczby jego mieszkańców nastąpił dopiero w latach 60 i 70 XX w. kiedy w wyniku centralnie planowanych decyzji powstały tutaj nowe zakłady przemysłowe.

Dane w rozdziale pochodzą z witryny internetowej Urzędu Miejskiego, Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wolsztyn, poprzednich perspektyw Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami oraz opracowania własnego.

6.3 KRAJOBRAZ KULTUROWY I ZABYTKI NIERUCHOME Z TERENU GMINY

Krajobraz kulturowy gminy został znacznie przekształcony przez działalność człowieka, zwłaszcza na początku XIX w., kiedy przeprowadzono prace melioracyjne w dolinie Obry oraz nasadzenia drzew przy drogach i pasach śródpolnych. Pod koniec XIX w. powstały linie kolejowe wraz z infrastrukturą i dworcami kolejowymi o wysokiej wartości architektonicznej, a widok parowozu ciągnącego historyczne wagony stał się niemal symbolem regionu. W XIX i XX w. rozwijała się również zabudowa pałacowo-

parkowa i pofolwarczna, m.in. w Gościeszynie i Wroniawach, zachowując wzorcowy układ czworaków.

Rejon Wolsztyna był w XVIII w. intensywnie kolonizowany przez osadników na prawie olęderskim, głównie z Niemiec, którzy pozostawili wyraźny ślad w tutejszym krajobrazie kulturowym. Typowa osada olęderska składała się z trzech wolnostojących budynków – chałupy, chlewu i stodoły – usytuowanych wokół prostokątnego podwórza, w centralnym punkcie którego stała studnia z żurawiem, a obok domu rosły okazałe drzewa. Podstawowym budulcem było drewno – dąb, sosna lub modrzew – a konstrukcje wykonywano w technologii zrębowej lub sumikowo-łątkowej, bez użycia gwoździ. Zachowane przykłady tego budownictwa można zobaczyć m.in. we wsi Wilcze (dom nr 26, 1841 r.), we Wroniawach (ul. Dworcowa nr 17) oraz w Nowych Tłokach (stodoła szachulcowa nr 26), a obiekty te są również gromadzone w Skansenie Budownictwa Ludowego Zachodniej Wielkopolski w Wolsztynie.

Na terenie gminy znajduje się szereg cennych obiektów zabytkowych, które zostały objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego, a także które znajdują się w gminnej ewidencji zabytków. W myśl art. 6 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami za zabytki nieruchome uznaje się krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne i ruralistyczne, zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Na terenie gminy znajduje się jeden układ urbanistyczny wpisany do rejestru zabytków – miasto Wolsztyn. Do najważniejszych zabytków nieruchomych należą pałace i dwory (Chorzemin, Gościeszyn, Wolsztyn, Wroniawy), zespoły folwarczne w Gościeszynie i Starej Dąbrowie oraz kilka o mniejszej wartości ujęte w ewidencji zabytków, dworzec kolejowy w Kęblowie, zespół parowozowni w Wolsztynie (niewpisany do rejestru zabytków), zespół dawnego Seminarium Nauczycielskiego, zespół dawnego Progimnazjum Realnego, obiekty drewniane w skansenie budownictwa, a także kilka zabytkowych domów w Wolsztynie. W gminie istnieje ogółem 7 zabytkowych kościołów wpisanych do rejestru zabytków, 2 spośród nich są kościołami drewnianymi. W Obrze znajduje się duży zespół poklasztorny cystersów. Stan wymienionych zabytków jest zróżnicowany. Kościół w Świętnie z pierwszej połowy

XIX w. o konstrukcji szachulcowej z murowaną wieżą z 1893 r. nie jest wpisany do rejestru zabytków, jego stan jest dobry.

Średniowieczna zabudowa Wolsztyna była drewniana, parterowa, o dachach krytych strzechą o charakterze wiejskim. Po środku rynku, o kształcie trójkątnym, stały ławy oraz waga miejska. Pierwsze wzmianki o kościele parafialnym p.w. Zwiastowania NMP, związanym z lokacją miasta, odnotowuje się w 1424 r. Była to świątynia drewniana, otoczona cmentarzem. W rynku znajdował się drewniany ratusz, który spłonął w 1518 r. wraz ze wszystkimi dokumentami, w tym zapewne aktem lokacji miasta. Siedziba właścicieli znajdowała się po wschodniej stronie osady w miejscu obecnego parku pałacowego. Kościół i budynki w mieście wielokrotnie ulegały pożarom i przebudowom wraz ze zmianami układu urbanistycznego, z jego pierwotnej formy pozostało bardzo niewiele czytelnych śladów. Więcej danych na temat średniowiecznej historii Wolsztyna oraz rezydencji jego właścicieli mogłyby dostarczyć jedynie badania archeologiczne. Pewne obiecujące ku temu przesłanki dają odkrycia w parku miejskim, gdzie znaleziono fragmenty umocnień przypuszczalnie dawnej fosy zamkowej. Próbkę drewna pobrane z wykopu w celu badań dendrochronologicznych wskazały rok 1718.

Bardziej intensywny rozwój miasta nastąpił w XVI-XVII w., kiedy wyszedł on poza granice lokacyjne, związany z napływem protestantów i Żydów, budujących własne drewniane świątynie. Około 1660 r. nowy drewniany dwór alkierzowy wystawił dziedzic Wolsztyna, Piotr Powodowski. Obecna zabudowa miasta w części pochodzi z końca XVIII w., w większości powstała po ostatnim wielkim pożarze w 1810 r., kiedy zniszczeniu uległy 164 domy, ratusz, kościół luterński, synagoga, browar miejski oraz hełm wieży kościoła parafialnego. Zniszczenia stały się okazją do regulacji poprawiającej funkcjonalność układu urbanistycznego miasta. Nowy, regularny kształt uzyskał rynek, wyprostowano przebieg głównych traktów. Układ przestrzenny zachował swoją czytelność do obecnych czasów, jednak częściowo zmieniła się jego zabudowa, kiedy na przełomie XIX i XX w. w miejsce niektórych parterowych domów powstały dwu- i trzykondygnacyjne kamienice.

Pod koniec XIX w., wraz z dynamicznym rozwojem Wolsztyna, nowa zabudowa powstała wzdłuż ul. 5 Stycznia w kierunku dworca kolejowego, w tym budynek poczty i zabudowania starostwa oraz domy urzędników. Pozostałe budynki rządowe, jak sąd, zespoły szkół, mieszkania i wille urzędników oraz mieszkania kolejowe, budowano według nowego planu po drugiej stronie torów kolejowych. Obszar ten charakteryzuje

się harmonijną, wysokiej wartości zabudową, która nie podlega ścisłej ochronie konserwatorskiej.

Ze względu na zachowane walory zabytkowe zespół architektoniczno-urbanistyczny Wolsztyna został wpisany do rejestru zabytków pod nr 2201/A decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Zielonej Górze z dnia 29 marca 1976 r. Decyzja posiada załącznik mapowy z granicą założenia, mało precyzyjny, co może powodować trudności przy określaniu granic. W studium konserwatorskim Rafał Nadolny wyznacza granice strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej obejmującej teren od północy wzdłuż rowu przy ul. Poznańskiej, w części wschodniej teren klasztoru i dawnego sierocińca, od wschodu w stronę ul. Strzeleckiej, w kierunku pl. Kościuszki, przecinając ul. Roberta Kocha, dalej wzdłuż południowej granicy parceli ul. R. Kocha w kierunku ul. 5 Stycznia, na wysokości kościoła ewangelickiego skręca na południe, przecina ul. Słodową, biegnie zapleczem działek ul. 5 Stycznia w kierunku dawnego cmentarza katolickiego, obecnie cmentarza żołnierzy Armii Czerwonej, następnie w kierunku zachodnim przecinając ul. 5 Stycznia między starostwem i pocztą, a od strony zachodniej graniczy z brzegiem jeziora.

Wszelkie działania urbanistyczne, budowlane lub konserwatorskie, a także zmiana szyldów, reklam, kolorystyki kamienic i małej architektury wymagają uzgodnienia z urzędem konserwatorskim. Obszar starego miasta chroniony jest także krajobrazowo w promieniu jednego kilometra od granic. Stan zabudowy i wygląd miasta ulega poprawom dzięki skutecznej rewitalizacji, m.in. wymianie nawierzchni rynku i pobliskich ulic na kamienne, wymianie podziemnej i naziemnej infrastruktury oraz małej architektury.

Obiekty stanowiące własność Gminy Wolsztyn:

Dom przy ul. Doktora Kocha 12 – muzeum Doktora Roberta Kocha

Obiekt wzniesiono w latach 1842-1846 jako szpital katolicki z fundacji Angielki Marie Pearce goszczącej na dworze Gajewskich. Piętrowy budynek murowany, o wyraźnych wpływach neogotyku angielskiego, nakryty dachem dwuspadowym krytym dachówką ceramiczną. Pięcioosiowa fasada posiada bramę przejazdową, nad którą znajduje się trójbocznie zamknięty wykusz. Charakterystyczne są ostrołukowe okna z zielonymi okiennicami. Muzeum poświęcone jest życiu i pracy Roberta Kocha. Stan budynku – dobry. Budynek podlega ochronie konserwatorskiej od 1991 r.,

gruntowny remont obiektu i elewacji wykonano w 2025 r. Remont obejmował m.in. odnowienie elewacji, renowację stolarki okiennej i drzwiowej wraz z okiennicami, modernizację bram wejściowych oraz przejścia do oficyny, klatki schodowej i budowę kotłowni wraz z systemem centralnego ogrzewania.

Dom i pracownia Marcina Rożka – ul. 5 Stycznia 34

Dwukondygnacyjny budynek wzniesiony w 1934 r. z ogrodem i rzeźbami w stylu modernistycznym, dawniej własność Marcina Rożka. Obecnie muzeum artysty. W latach 2017–2018 wykonano remont elewacji, patio, stolarki okiennej oraz rzeźb ogrodowych. We wnętrzach częściowo odtworzono pierwotne wyposażenie i stworzono w nich stałą ekspozycję pamiątek związanych z osobą Marcina Rożka. Rzeźbiarz Edward Przymuszała, jego ostatni uczeń, odtworzył kolekcję zniszczonych w czasie wojny rzeźb, wyeksponowanych następnie we wnętrzach domu i w ogrodzie.

Skansen Budownictwa Ludowego w Wolsztynie

Skansen otwarto w 1986 r. nad brzegiem Jeziora Wolsztyńskiego. Zgromadzone w nim obiekty i eksponaty pochodzą z terenów pogranicza wielkopolsko-lubuskiego. Na obszarze 3,5 ha znajduje się kilkanaście dużych obiektów architektury wiejskiej oraz ścieżka dendrologiczna z okazami drzew i krzewów. W zbiorach skansenu znajdują się także narzędzia, sprzęty i przedmioty codziennego użytku mieszkańców dawnych zagrodów. Do najcenniejszych obiektów należą:

- karczma z 1706 r. przeniesiona z Solca,
- chałupa ze Świątna z początku XIX w., wyposażona w piec chlebowy i wędzarnię,
- zagroda z połowy XIX w. z Reklinka,
- wiatrak koźlak z Wroniaw z 1603 r.,
- kuźnia z końca XIX w. z autentycznym wyposażeniem.

Pałac w Wolsztynie

Pałac wzniesiono pierwotnie w 1857 r. w stylu neorenesansowym, a obecny wygląd uzyskał po przebudowie w 1911 r. dla hrabiego Stefana Mycielskiego, według projektu architekta Rogera Sławskiego. Obiekt uważany jest za jeden z najlepszych przykładów architektury narodowej inspirowanej klasycyzmem w Polsce. Dwukondygnacyjna, piętnastoosiowa elewacja zdobi portyk kolumnowy.

Wnętrze pałacu spłonęło w styczniu 1945 r., a odbudowa nastąpiła w latach 1960–1962. Budynek pełnił funkcję hotelu i restauracji, obecnie prowadzone są prace remontowo-modernizacyjne obejmujące wnętrze, elewację i wymianę stolarki okiennej w budynku pałacu. Gmina planuje przywrócić funkcję hotelowo-restauracyjną obiektu.

Park pałacowy – Park Miejski w Wolsztynie

Park Miejski jest własnością Gminy Wolsztyn. W latach 2013–2016 przeprowadzono jego kompleksową rewitalizację o wartości około 803 tys. zł. W ramach prac utwardzono trasy spacerowe, wykonano nowe nasadzenia roślin (m.in. 3000 róż, 950 bukszpanów, 10 000 krokusów), wymieniono małą architekturę i oświetlenie, zrekonstruowano historyczny mostek i wybudowano przystań kajakową. Przy cennych drzewach wykonano specjalistyczne prace pielęgnacyjne. W czasie obowiązywania Programu zaplanowano remont i modernizację bramy wjazdowej parku.

Zespół dawnego Progimnazjum Realnego – ob. Szkoła Podstawowa nr 1

Zespół budynków przy ul. Poniatowskiego powstał w 1908 r. w związku z rozwojem miasta. W skład wchodziły: budynek szkolny, sala gimnastyczna, internat i dom nauczyciela. Obiekty zachowały secesyjne detale architektoniczne. Budynek szkolny został zniszczony w pożarze w 1975 r., odbudowany i funkcjonuje do dziś.

Parowozownia w Wolsztynie

Parowozownia powstała przy pierwszej linii kolejowej Wolsztyn–Zbąszyń w 1907 r., a hala postojowa rozbudowana została w 1909 r. Jest to jedyna na świecie parowozownia obsługująca planowy ruch pociągów zabytkowymi parowozami. W skład zespołu wchodzi: wieża wodna, żuraw wodny, obrotnica, warsztaty oraz zabytkowa wieża ciśnień. Ekspozycje obejmują parowozy serii Ty1–Ty5, Ty42, Ty43, Ty51-223, a także unikatowe okazy Ok1-359, Pm36-2 „Piękna Helena”, Ok22-31, Tr5-65, Pt47 i Ol49. W ostatnich latach prowadzono remonty obiektów i taboru.

W 2017 r. powołano instytucję kultury „Parowozownia Wolsztyn”, której celem jest zachowanie dziedzictwa kolejowego i rozwój turystyczny. Parowozownia przyciąga miłośników kolei z całego świata, oferując oglądanie codziennej pracy parowozów i warsztatów utrzymania taboru. Planowane są dalsze inwestycje.

Inne wartościowe obiekty zabytkowe niebędące własnością Gminy

Pałac w Chorzeminie

Pałac w Chorzeminie został wzniesiony ok. 1910 r. dla Alfreda Dauma, starosty (niem. landrata) z Grodziska Wielkopolskiego. Budynek murowany z czerwonej cegły o bardzo rozczłonkowanej bryle i wieżą posiada cechy późnogotyckie z elementami secesji. Bogate zdobienia jego elewacji wykonane są z profilowanych cegieł i zdobione elementami z glazurowanej na zielono cegły. Stan obiektu jest dość dobry, jednak dokończenia wymaga remont generalny jego wnętrza zawierających cenny zbiór stolarki architektonicznej. Obiekt był wcześniej dokładnie zinwentaryzowany, a dokumentacja znajduje się w archiwum WUOZ w Poznaniu, Delegaturze w Lesznie. Pałac wznosi się w parku o założeniu krajobrazowym, rozplanowanym zapewne w poł. XIX w. Rośnie w nim m.in. dąb kaukaski o obw. 350 cm (prawdopodobnie najokazalszy egzemplarz w Polsce), klon srebrzysty 340 cm, lipa amerykańska 180 cm, dąb czerwony 280 cm i buk zwyczajny o obw. 320 cm. Pałac oraz park są własnością prywatną. Sposób użytkowania obiektu – obecnie nieużytkowany.

Pałac we Wroniawach

Obiekt został zbudowany w latach 20 XIX w., a później znacznie przebudowany w stylu neobarokowym na początku XX w. przez barona Maximiliana von Goldschmidt-Rothschild, ówczesnego właściciela wsi Wroniawy. Pałac jest budynkiem murowanym, trzykondygnacyjnym, wzniesionym na planie wydłużonego prostokąta o bryle nieznacznie rozczłonkowanej, nakrytej mansardowym dachem. Od strony wschodniej znajduje się wieża oraz reprezentacyjne schody wachlarzowe. Największą wartością pałacu jest jego bogate wyposażenie wnętrza m.in. kamienne i ceramiczne piece i kominki przyozdobione błękitnymi kaflami ze scenami pejzażowymi o wzornictwie z holenderskiego Delf oraz komplet oryginalnej stolarki budowlanej, w tym okna (częściowo wymienione), drzwi zewnętrzne i wewnętrzne z oryginalnymi okuciami, rzeźbione schody i boazerie. Na sufitach znajdują się interesujące freski i sztukaterie, w oknach występują oryginalne witraże i szyby o piaskowanych wzorach, na podłogach ornamentalne kafle ceramiczne. Portal główny pałacu wykonany jest

z piaskowca. Główna klatka schodowa wykonana jest z bogato rzeźbionego białego marmuru. Po generalnym remoncie przeprowadzonym w latach 1950-1957 obiekt pełni funkcję Państwowego Domu Wczasów Dziecięcych. Właścicielem ośrodka jest powiat wolsztyński. Pałac jest w dobrym stanie technicznym, na bieżąco wykonywane są wszelkie remonty.

Pałac w Gościeszynie (własność prywatna)

Obiekt zbudowany w latach 1904-1911 dla dziedziców wsi Gościeszyn, rodziny Kurnatowskich stanowi jeden z ostatnich tak dużych obiektów rezydencjonalnych o charakterze neogotyckim w Wielkopolsce. Dwukondygnacyjny murowany obiekt wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta posiada bryłę rozczłonkowaną ryzalitami, wykuszami i wysokimi wieżami zwieńczonymi krenelażem. Elewacje w całości pokryte są boniowaniem wykonanym w tynku. We wnętrzach znajdują się m.in. zabytkowe posadzki ceramiczne i rzeźbione, dębowe schody kręte. Rezydencja wraz z sąsiadującymi budynkami pomocniczymi, rozległym parkiem otoczonym stylowym murem, a także nieopodal położonym folwarkiem stanowiła jeden z najlepiej utrzymanych, wzorcowych, polskich majątków ziemskich, skutecznie rywalizujących w trudnym dla Polaków okresie niemieckiego tzw. kulturkampfu. W okresie powojennym w znacjonalizowanym pałacu Kurnatowskich funkcjonował dom dziecka, placówkę zlikwidowano w 2011. Obecnie pałac stanowi własność prywatną i wymaga przeprowadzenia pilnych prac remontowych.

Kościół farny p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP w Wolsztynie

Obecna późnobarokowa świątynia została wybudowana w latach 1754-1779 w miejscu poprzedniego kościoła drewnianego o średniowiecznym rodowodzie. Jest to obiekt murowany, wzniesiony na planie prostokąta, wewnątrz posiada układ halowy, trójnawowy. Projektantem gmachu był architekt czeskiego pochodzenia Antoni Hojné, a wykonawcą fresków na sklepieniach Jan Byszkowski z Warszawy. Świątynię konsekrował biskup Ksawery Rydzyński w dniu 5 maja 1787 r. Podczas pożaru w 1810 r. spłonął oryginalny hełm na wieży, w 1831 r. został odbudowany w uproszczonej formie. W 1925 r. dokonano nieznacznej rozbudowy kościoła wg projektu Stefana Cybichowskiego z Poznania, od strony południowej wzniesiono nową zakrystię, a od wschodu małą kruchtę, wówczas przeprowadzono także generalny remont wnętrza. Kościół posiada bogate wyposażenie. W ołtarzu głównym znajduje się obraz patronki kościoła z przełomu XVI i XVII wieku, ozdobiony srebrną sukienką z końca

XVIII wieku. Obraz posiada zasłonę z namalowanym przedstawieniem Zaślubin NMP, inspirowany słynnym obrazem Rafaela. Sklepienia kościoła farnego pokryte są polichromią o tematyce biblijnej, pędzla Jakuba Byszkowskiego. Organy zostały zbudowane w 1879 przez firmę Gebrüder Walter. Posiadają mechaniczną trakturę oraz wiatrownicę stożkową. Instrument jest wyposażony w trzy przelotowe głosy językowe. Przypuszczalnie od czasu powstania organy nie były przebudowywane, również piszczałki prospektowe nie zostały wykorzystane na działania wojenne podczas I wojny światowej. Obecnie stan budynku jest bardzo dobry. Własność parafialna. Sposób użytkowania obiektu – sakralny.

Kościół ewangelicki ob. rzymskokatolicki p.w. Wniebowstąpienia Pańskiego w Wolsztynie

Kościół powstał w latach 1830-1832 w miejscu zniszczonego pożarem drewnianego kościoła luterańskiego z ok. 1642 r. Projekt nowego, murowanego kościoła wykonał wg zaleceń Karla Fridricha Schinkla miejscowy budowniczy Goebel z Widzimia. Podobne obiekty można zobaczyć m.in. w Gnieźnie, Sławie i Śmiglu. Jest to budynek w stylu arkadowego (niem. Rundbogenstil), będącego formą przejściową między klasycyzmem a historyzmem, wzniesiony na planie prostokąta z kwadratową, wysoką wieżą od frontu. Cechy stylu widoczne są na elewacjach poprzez rytmiczne rozmieszczenie dużych pionowych okien zamkniętych łukiem pełnym. Jednoprzestrzenne wnętrza z trzech stron obiegają dwa rzędy empor. Pierwotnie strop posiadał dekorację kasetonową.

W okresie II Rzeczypospolitej kościół był we władaniu parafii należącej do superintendentury Wolsztyn-Nowy Tomyśl Ewangelickiego Kościoła Unijnego. W 1937 parafia miała 2112 wiernych. Kościół był własnością parafii ewangelickiej do 1945 r.

Gruntowny remont przeprowadzono w 1956 roku. Wtedy to postanowiono także zmienić wystrój wnętrza. W miejsce dekoracji kasetonowej stropu wprowadzono malarstwo. Iluzjonistyczny plafon, według projektu Edwarda Przymuszały z 1957 roku, wykonali dwaj malarze Franciszek i Bernard Wernerowie. Treścią przedstawienia jest odnowienie ślubów na Jasnej Górze w ich 300 letnią rocznicę. W późniejszym okresie dokonywano drobnych prac. W 1974 roku ułożono nową lastrиковą posadzkę w miejsce historycznej. We wnętrzu na uwagę zasługuje klasycystyczny ołtarz oraz organy zbudowane w 1832 roku przez Ludwika Hartiga, z wykorzystaniem elementów

starszego instrumentu z 1698 r. jaki znajdował się w kościele w Sulechowie. Własność parafialna. Stan zachowania – dobry. Sposób użytkowania obiektu – sakralny.

Zespół klasztorny w Obrze

Budowę murowanego klasztoru cystersów i kościoła p.w. św. Jakuba Wyższego Apostoła w Obrze rozpoczęto w miejscu wcześniejszego obiektu drewnianego, już w 1618 r. jednakże budowla były niszczone podczas tzw. potopu szwedzkiego w poł. XVII w., a później wojny północnej na początku XVIII w. Obecny późnobarokowy kościół powstał w latach 1722-1757 wg projektu włoskiego architekta Jana Catenazzi. Prace wykończeniowe i wyposażanie wnętrza trwały do końca lat 60 XVIII w. W ołtarzu głównym znajduje się cenny obraz z 1756 r. przedstawiający Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny autorstwa Szymona Czechowicza. Bogato zdobione stalle ustawiono w 1762 r. Freski na murowanych sklepieniach wykonał w latach 1753-1754 Stanisław Brzozowski z Poznania. Kościół posiada wnętrze jednonawowe z nieco węższym prezbiterium. Od strony południowej przylega do niego dwukondygnacyjny budynek klasztoru z poł. XVIII w. Do zespołu klasztornego należą także barokowy dworek opacki z 1724 r. oraz zabudowania mieszkalno-gospodarcze. Stan zachowania – dobry. Sposób użytkowania obiektu – sakralny.

Wszystkie obiekty klasztorne są remontowane na bieżąco i utrzymywane są w doskonałym stanie. Dzięki dotacjom uzyskanym z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu przeprowadzono prace konserwatorsko-restauratorskie przy elementach wyposażenia kościoła klasztornego p.w. św. Jakuba Większego - przy stallach północnych i południowych w prezbiterium, chrzcielnicy i ambonie oraz przy portalu wejścia głównego do kościoła. Zrealizowano projekt termomodernizacji budynku klasztornego, w tym montaż pomp ciepła oraz wymianę okien wg historycznych wzorów. W bardzo dobrym stanie znajduje się drewniany kościół p.w. św. Walentego w Obrze, wyremontowany w latach 2000-2001. Własność parafialna.

Kościół św. Bartłomieja w Kębłowie

Kościół św. Bartłomieja Apostoła w Kębłowie to neogotycka świątynia wzniesiona w latach 1852-1857 z inicjatywy ks. Jana Kunze. Kamień węgielny poświęcił przeor z Obry, O. Leon. Charakterystycznym elementem budowli jest wysoka wieża

zakończona neogotyckim hełmem. Wnętrze kościoła zdobią neogotyckie ołtarze i witraże. W pobliżu świątyni znajduje się barokowa figura św. Jana Nepomucena z połowy XVIII wieku oraz neobarokowa plebania z końca XIX wieku. Własność parafialna. Stan zachowania – dobry.

Kościół św. Wawrzyńca w Kębłowie

Kościół cmentarny pw. św. Wawrzyńca w Kębłowie to drewniana świątynia wzniesiona w 1778 roku. Jest to budowla jedno-nawowa, konstrukcji zrębowej, z wieżą słupową. Wnętrze zdobi barokowy ołtarz główny z około 1720 roku, przedstawiający św. Rocha i św. Wawrzyńca. Świątynia zachowała swój historyczny charakter i jest ważnym przykładem drewnianego budownictwa sakralnego Wielkopolski. Własność parafialna. Budynek kościoła w złym stanie technicznym, wymaga przeprowadzenia pilnych prac zabezpieczająco-wzmacniających.

Kościół św. Stanisława Biskupa w Gościeszynie

Kościół św. Stanisława Biskupa w Gościeszynie to późnobarokowa świątynia wzniesiona w 1778 roku z fundacji rodziny Malczewskich. Charakteryzuje się klasycystyczną bryłą oraz bogato zdobionym, barokowym wnętrzem. W krypcie kościoła spoczywa Krzysztof Żegocki, bohater z czasów potopu szwedzkiego. Własność parafialna. Stan zachowania – dobry. Sposób użytkowania obiektu – sakralny.

Parki zabytkowe zlokalizowane na terenie gminy Wolsztyn

Na terenie gminy Wolsztyn znajduje się sześć parków wpisanych jednostkowo do rejestru zabytków, są to parki w miejscowościach: Chorzemin, Gościeszyn, Obra, Powodowo, Wolsztyn, Wroniawy. Stan parków jest bardzo zróżnicowany.

Cmentarze zabytkowe zlokalizowane na terenie gminy Wolsztyn

Stan wszystkich cmentarzy na terenie gminy Wolsztyn pozostaje nierozpoznany i wymaga specjalnych prac inwentaryzacyjnych. W bardzo dobrym lub dobrym stanie pozostają cmentarze czynne komunalne, lub wyznania rzymsko-katolickiego. Z uwagi na brak opiekunów bardzo zaniedbane, lub niekiedy zdewastowane są cmentarze ewangelickie, tzw. „poniemieckie”, zarastające samosiewem drzew i krzewów. Obiekty są nieoznakowane i niekiedy trudne do zlokalizowania. W Wolsztynie znajduje się

dawny cmentarz żydowski, obecnie funkcjonujący jako cmentarz radzieckich jeńców wojennych. Jest on utrzymywany w dobrym stanie.

Założenia przestrzenne

W połowie wiejskich układów osadniczych gminy, często pochodzących jeszcze ze średniowiecza, wyróżnia się wartościowe, historycznie ukształtowane zespoły zabytkowe, w tym pałacowo-parkowe i folwarczne. Syntetyczne charakterystyki takich układów podaje się poniżej:

Berzyna – zespół folwarczny powstał w I poł. XIX w. jako folwark majątku w pobliskim Komorowie, a jego układ przestrzenny ukształtował się w 4 ćw. XIX w.

Blocko – pierwsze wiadomości o wsi pochodzą z XIV w.; najstarszym obiektem istniejącym w zespole folwarcznym jest usytuowana poza podwórzem gospodarczym owczarnia, zbudowana w końcu XVIII w. lub na początku XIX w.; pozostałe budynki pochodzą z 4 ćw. XIX w.

Chorzemin – pierwsze wzmianki dotyczące wsi pochodzą z I połowy XIV wieku; w 1910 r. powstał tu pałac i założono park krajobrazowy, a większość obiektów powstała w latach 90-tych XIX w.

Gościeszyn – pierwsze wiadomości dotyczące wsi pochodzą z XIV w.; założenie zespołu folwarcznego przypada na I poł. XVIII w.; w 3 ćw. XIX w. rozbudowano tu dawny dwór, poszerzono park, wybudowano kolonię mieszkalną.

Kębłowo – miejscowość założona w średniowieczu jako miasto, o czym zadecydował rozwój handlu będący konsekwencją korzystnego położenia geograficznego na pograniczu Wielkopolski i Śląska; obecna wieś utraciła prawa miejskie w końcu XIX w. W latach 1895–1896 zbudowano tu stację i linię kolejową, a w okresie międzywojennym Kębłowo było stacją graniczną. Obok historycznie ukształtowanego układu osadniczego z elementami dawnego założenia owalnicowego znajduje się kościół parafialny pw. św. Bartłomieja, wzniesiony w 1857 r. w stylu neoromańskiego, oraz kościół cmentarny pw. św. Wawrzyńca z 1778 r.

Niałek Wielki – dawna wieś średniowieczna, w której na przełomie XVII i XVIII w. założono folwark w południowej części nad brzegiem jeziora; zachowane fragmenty zabudowy folwarku to m.in. rządcówka i dwa budynki gospodarcze wzniesione w 4 ćw. XIX w.

Obra – początki jej rozwoju wiążą się z ufundowaniem klasztoru w 1237 r., który stał się filią klasztoru w Łeknie (pełny konwent sprowadził się do Obry w 1243 lub 1244 r.). Najwcześniejszą częścią wsi jest obszar zamknięty od strony wschodniej zabudowaniami zespołu klasztornego, a od zachodu kościołem pw. św. Walentego. Wpływ na ukształtowanie tego założenia miało także ulokowanie w XIX w. bezpośrednio na zachód od klasztoru zespołu zabudowań folwarcznych. Głównymi obiektami zabytkowymi wsi są: kościół klasztorny i parafialny pw. św. Jakuba (obecny obiekt jest trzecią z kolei budowlą wzniesioną w tym miejscu po zniszczeniach w czasie wojen szwedzkich, powstałą od początku XVIII w. do 1754 r.), klasztor (budowany od końca XVI w. do 1722 r.), dwór opacki (z 1724 r.), organistówka (2 ćw. XVIII w.), kościół pw. św. Walentego (1716 r.) oraz zespół folwarczny.

Powodowo – park i pałac powstały tu w 2 poł. XIX w., towarzyszy im zespół folwarczny z okresu wcześniejszego (2 poł. XVIII w.). Obecne budynki w podwórzcu folwarcznym pochodzą w części z 2 poł. XIX w. i początku XX w.; domy mieszkalne tworzące kolonię położoną na zachód od podwórzca powstały na początku XX w.

Stara Dąbrowa – większość obiektów istniejącego tu dawnego folwarku powstała w 3 ćw. XIX w.

Świętno – wartościowym obiektem jest kościół powstały w 1 poł. XIX w. jako zbór luterański, zbudowany w konstrukcji szachulcowej.

Wroniawy – istniejący tu zespół pałacowo-parkowy i folwarczny powstał w części w 1 ćw. XIX w. i na przełomie XIX/XX w.; składa się z parku z pałacem i domem ogrodnika, podwórzca folwarcznego z zabudową inwentarsko-gospodarczą i mieszkalną oraz dawnej kolonii mieszkaniowej.

W przypadku wsi Gościeszyn, Obra oraz Wroniawy należy dokonać aktualizacji obszaru układu poprzez włączenie uszczegółowionej karty adresowej w postaci map z granicami wsi (zarządzenie Burmistrza 216/2018 z dn. 22.08.2018 r.).

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH Z
TERENU GMINY WOLSZTYN**

CHORZEMIN

Zespół pałacowy, XIX w., nr rej.: 403/Wlkp/A z 12.04.1973 r.

- pałac
- park

GOŚCIESZYN

Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa, 1778-1918 r., nr rej.:
180/Wlkp/A z 28.07.1978 r.

Zespół pałacowy, poł. XIX w., nr rej.: 413/Wlkp/1-2/A z 21.10.1968 r. i z
27.12.1983 r.

- pałac
- oficyna
- stajnia
- ujeżdżalnia
- park, XVIII-XIX w.

Zespół folwarczny, 2 poł. XIX – XX w., nr rej.: 29/Wlkp/A z 5.05.2000 r.

- gorzelnia
- spichrz
- stajnia
- kuźnia
- ogrodzenie murowane (od strony północnej)

KĘBŁOWO

Zespół kościoła parafialnego, nr rej.: 790/Wlkp/A z 31.03.2010 r.

- kościół pw. św. Bartłomieja, 1852-62 r.
 - cmentarz kościelny, XIV w.
 - plebania, 2 poł. XIX w.
 - ogród plebański, 2 poł. XIX w.

Kościół cmentarny pw. św. Wawrzyńca, drewniany, 1587-1724 r., nr rej.:
181/Wlkp/A z 21.04.1971 r.

Dworzec PKP, ul. Rauera 3, 1906 r., nr rej.: 3354 z 13.05.1998 r.

- Budynek gospodarczy, nr rej.: j.w.

Wiatrak koźlak, 1789 r., nr rej.: 286/Wlkp/A z 19.05.1980 r.

OBRA

Zespół klasztorny cystersów (ob. misjonarze oblaci)

- kościół pw. św. Jakuba Apostoła, 1722-57 r., nr rej.: 306 z 22.12.1932 r.
 - klasztor, 1618-1753-55, 1920 r., nr rej.: j.w.
 - obora, 2 poł. XVIII w., nr rej.: 891/A z 20.02.1970 r.
- organistówka, koniec XVIII w., nr rej.: 890/A z 20.02.1970 r.
 - opatówka, 1724 r., nr rej.: 3296 z 8.06.1994 r.
 - park, 2 poł. XVIII w., nr rej.: 3210 z 27.12.1983 r.

Kaplica pw. św. Anny, drewniana, poł. XVIII w., nr rej.: 185/Wlkp/A z 19.02.1970 r.

Kościół cmentarny pw. św. Walentego, nr rej.: 186/1-2/Wlkp/A z 22.12.1932 r. i z 19.02.1970 r.

- brama i mur cmentarny, 1792 r., nr rej.: j.w.

POWODOWO

Park pałacowy, 2 poł. XVIII – poł. XIX w., nr rej.: 3213 z 30.05.1984 r.

STARA DĄBROWA

Zespół folwarczny

- spichlerz, 2 poł. XIX w., nr rej.: 355/A z 29.10.1968 r.
- 2 obory: 1 ćw. XIX w. i koniec XIX w., nr rej.: 1007 z 11.03.1970 r.

STARY WIDZIM

Zabudowania folwarczne, poł. XIX w., nr rej.: 298/Wlkp/A z 20.02.1970 r.

- 3 domy mieszkalne
 - spichlerz

WOLSZTYN

Zespół architektoniczno-urbanistyczny, XIV-XIX w., nr rej.: 2201 z 29.03.1976 r.

Zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, nr rej.: 182/1-2/Wlkp/A z 22.12.1932 r.

- kościół, 2 poł. XVIII w., wpisany do rej. z dnia 22.12.1932 r.
- dzwonnica, 2 poł. XVIII w., wpisana do rej. z dnia 28.11.1968 r.

Kościół ewangelicki (ob. rzym.-kat. pw. Wniebowstąpienia Pańskiego), 1832 r.,
nr rej.: 183/Wlkp/A z 20.02.1970 r.

Zespół pałacowy, nr rej.: 414/Wlkp/A z 28.11.1968 i 12.04.1973 r.

- pałac, poł. XIX w., 1897 r.
- park, koniec XVIII-XIX w.

Skansen budownictwa ludowego, ul. Bohaterów Bielnika 26, nr rej.: 3125 z
20.07.1987 r.

Kamienica, ul. Dąbrowskiego 3, 1911-12 r., nr rej.: 818/Wlkp/A z 21.10.2010 r.

Dom – muzeum R. Kocha, ul. Doktora Kocha 12, 1 ćw. XX w., nr rej.:
303/Wlkp/A z 10.09.1974 r.

Zespół dawnego Progimnazjum Realnego (ob. szkoła podstawowa), ul.
Poniatowskiego 1, 1908 r., nr rej.: 825/Wlkp/A z 30.11.2010 r.

- budynek szkolny
- sala gimnastyczna
- ogród szkolny i boisko

Zespół Seminarium Nauczycielskiego, ul. Poniatowskiego 7, 1910-13 r., nr rej.:
427/Wlkp/A z 6.11.2006 r.

- budynek szkolny z łącznikiem
- sala gimnastyczna i stołówka
- łazienka (ob. budynek gospodarczy)
- willa dyrektora, ul. Marcinkowskiego 10

Sierociniec (ob. szkoła medyczna), ul. Poznańska 32, nr rej.: 297/Wlkp/A z
12.09.1984 r.

Dom i pracownia Marcina Rożka z ogrodem, ul. 5 Stycznia 34, nr rej.:
39/Wlkp/A z 26.09.2000 r.

WRONIAWY

Zespół pałacowy, 1 poł. XIX w., nr rej.: 419/Wlkp/A z 12.04.1973 r.

Dane w rozdziale pochodzą z archiwów WWKZ

Zabytki wpisane do rejestru oraz obiekty zabytkowe o wartości lokalnej stanowią Gminną Ewidencję Zabytków. Zgodnie z zapisami art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ewidencja jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad

zabytkami. Burmistrz prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków - Uznany za niezgodny z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 maja 2023 r. zakresie w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951)

Aktem prawnym, który reguluje zasady prowadzenia ewidencji zabytków przez poszczególne organy jest Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Rozporządzenie określa szczegółowo jak powinna wyglądać karta ewidencyjna i adresowa zabytku, zasady, na podstawie których obiekt zostaje wpisany bądź wykreślony z ewidencji oraz sposób gromadzenia zbioru dokumentów dla obiektów objętych ewidencją. Obiekty ujęte w ewidencji (nie objęte indywidualnym wpisem do rejestru) mogą podlegać ochronie w dwojaki sposób: poprzez obszarowy wpis do rejestru zabytków oraz poprzez ustalenia dotyczące ochrony zapisane w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Gminna ewidencja zabytków gminy Wolsztyn została wykonana w 2017 roku i przyjęta Uchwałą Rady Miejskiej w Wolsztynie nr NR XXXVIII/430/2017. W Gminnej ewidencji zabytków znajduje się obecnie 605 kart obiektów, w tym 6 kart przestrzennych

układów urbanistycznych, z terenu miasta i gminy Wolsztyn. Szczegółowe zestawienie obiektów znajduje się na końcu opracowania.

Należy podkreślić, że gminna ewidencja zabytków jest bezpośrednio skorelowana z wojewódzką ewidencją zabytków, wszelkie zmiany w WEZ skutkować muszą również aktualizacją GEZ. Jednym z zadań niniejszego programu jest weryfikacja zawartości GEZ oraz dostosowanie jej do ewidencji wojewódzkiej, zarówno w zakresie architektury, jak i stanowisk archeologicznych.

Zagrożenia dla zabytków nieruchomych z terenu gminy

Do istotnych zagrożeń obiektów zabytkowych na terenie gminy należy zaliczyć tzw. zagrożenia techniczne. Pierwotny układ komunikacyjny, na który nałożone są wszelkie współczesne rozwiązania drogowe, kumuluje się niekorzystnie w odniesieniu do wszelkich budowli, szczególnie zaś tych, które są obiektami zabytkowymi. Emisje gazów, zanieczyszczeń atmosferycznych, to następna z przyczyn degradujących elewacje pokryte tynkami tradycyjnymi.

Tradycyjna kultura ludowa, której materialnym wyznacznikiem jest budownictwo wiejskie, podlega dynamicznym zmianom tak w funkcji obiektów, jak i w formie. Lokalne społeczności wioskowe, dla których tradycyjne wzory postępowania były wyznacznikiem wartości kształtujących tę społeczność, odchodzą w przeszłość. Nowatorskie trendy gospodarowania niszczą lub wręcz eliminują pozostałości dawnej architektury budowlanej. Na terenie gminy Wolsztyn spotyka się coraz mniej przykładów tradycyjnego budownictwa wiejskiego. Można by powiedzieć, że stan techniczny budynków jest determinowany stanem świadomości o ich historycznej funkcji oraz uświadamianej potrzebie adaptacji we współczesnym społeczeństwie.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową folwarczną i niewielka możliwość wykorzystania starych budynków do nowoczesnej produkcji powoduje opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów.

Do istotnych zagrożeń należą indywidualne postawy oraz przypisane im wartości, które są wyznacznikiem działań, skutkujących decyzjami nie zawsze pomyślnymi dla substancji zabytkowej. Ważnym na dzień dzisiejszy problemem

są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet programów rewaloryzacyjnych. Swoisty determinizm ekonomiczny niezbędny w prawidłowo postrzeganej polityce ochrony dóbr zabytkowych, to warunek szczególny, którego dopełnienie pozwoli mieć nadzieję, że w czasie rozsądnym do przewidzenia, uda się zrealizować wszystkie zadania związane z rewaloryzacją.

Zagrożenia dla zabytków architektury z terenu gminy

a) układy ruralistyczne, układy przestrzenne

- brak dbałości o harmonijne współistnienie w przestrzeni tradycyjnej zabudowy z obiektami współczesnymi, co skutkuje zanikiem charakterystycznych panoram wiejskich,
- unifikacja zabudowy na terenach wiejskich, brak poszanowania dla kształtowanej tradycyjnie różnorodności form osadnictwa wiejskiego,
- zaburzenie tradycyjnych elementów kompozycji przestrzennych i powstawanie nowych dominant np. elektrowni wiatrowych i wież radiolokacyjnych, co ma działanie deprecjonujące na panoramę miejscowości i zespołów zabytkowych, stanowiąc konkurencję dla zabytkowej architektury i niekorzystnie wpływając na ukształtowanie zabytkowej przestrzeni jako element nieharmonizujący z krajobrazem kulturowym,
- niewielka możliwość wykorzystania starych budynków folwarcznych do nowoczesnych produkcji. Budynki te wymagają przeróbek i adaptacji, a w wielu przypadkach również znalezienia nowej funkcji,
- niszczenie kompozycji podwórze folwarcznego oraz charakteru zachowanej zabudowy, która związana była z nieistniejącą strukturą społeczno-gospodarczą, niemożliwą obecnie do odtworzenia i funkcjonowania w dawnym kształcie (pałac, park, folwark),

b) zabudowa:

- zły oraz niedostosowany do standardów współczesnego budownictwa stan techniczny obiektów powstałych w XIX i na pocz. XX. powodują zastąpienie ich współczesnymi realizacjami,
- zagrożenie obiektów niewpisanych do rejestru zabytków i niefunkcjonujących w świadomości jako obiekty zabytkowe, posiadających jednak walory historyczne lub wartość lokalno-kulturową,
- w niewielkich miejscowościach budownictwo mieszkaniowe było ściśle powiązane z zabudową gospodarczą - związku z zanikaniem pierwotnej funkcji następuje szybka degradacja obiektów prowadząca do całkowitego zniszczenia, a w konsekwencji do rozbiórki budynków gospodarczych,
- wprowadzanie elementów obcych stylowi - wpływ na taki stan rzeczy mają przekształcenia własnościowe obiektów nieruchomości przez właścicieli prywatnych często wykonujących prace przy zabytku bez wymaganego pozwolenia konserwatorskiego w sposób niezgodny z zasadami sztuki i techniki konserwatorskiej,

c) obiekty sakralne

- brak właściwego nadzoru konserwatorskiego, odpowiednich środków finansowych, niewykwalifikowani wykonawcy, brakiem systematycznych remontów lub przeprowadzone w sposób nieprawidłowy mogą doprowadzić do nieodwracalnych zmian w samej budowli sakralnej oraz do utraty zabytkowego wyposażenia,

d) parki

- należy zapobiegać podziałom działek na terenach wpisanych do rejestru i dążyć do scalania powierzchni parków w ręku jednego właściciela,
- brak środków finansowych na rewaloryzację i utrzymanie zieleni,
- brak stref ochronnych istniejących w starych planach zagospodarowania przestrzennego,

- wprowadzanie nowych obiektów, nie szanujących zastanych wartości kulturowych, na teren założeń parkowych – dotyczy to formy nowych budynków jak i ich usytuowania w historycznym układzie przestrzennym

- wprowadzanie nieprawidłowych nasadzeń, nieharmonizujących pod względem gatunkowym z roślinnością parkową oraz zlokalizowanych w sposób nieprzemyślany, nieuzasadniony pod względem kompozycyjnym oraz historycznym ,

e) cmentarze

- obszarami zagrożonymi są tereny dawnych XIX w. cmentarzy szczególnie epidemicznych, ewangelickich lub miejsca po cmentarzach. W większości przypadków zachowały się w zasadzie tylko miejsca pocmentarne gdzie jedynym widocznym elementem jest drzewostan bądź grupa krzewów i zarośli rosnąca w miejscu cmentarza.

f) brak ugruntowanej świadomości społecznej w dziedzinie ochrony wartości kulturowych, który skutkuje bezmyślnym niszczeniem obiektów lub powoduje degradację miejsc o lokalnej wartości historycznej,

W celu ochrony zabytków wpisanych do rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków należy stosować się do wytycznych konserwatorskich. W przypadku wpisów obszarowych do rejestru zabytków zakładają one ochronę konserwatorską niemal w stopniu całkowitym, gdyż każdy projekt budowlany musi zyskać akceptację konserwatorską. Ochrona ta dotyczy nawet budynków współczesnych usytuowanych na wskazanym terenie. Dlatego też w przestrzeń nie są wprowadzane szkodliwe przekształcenia, a ukształtowana historycznie harmonia architektoniczna i urbanistyczna nie jest zaburzana niekontrolowanymi zmianami kubatur, proporcji i kolorystyki budynków. Na wszelkie roboty remontowe i modernizacyjne (w tym też termomodernizacyjne) w obszarze zabytkowym musi zostać wydane pozwolenie konserwatorskie.

Odnośnie do inwestycji związanych z nową zabudową pośród obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków zaleca się m.in.: konieczność dostosowania nowej zabudowy do kompozycji przestrzennej w zakresie usytuowania, skali i bryły, kompozycji stylistycznej fasad, geometrii dachów, wysokości gzymsów i kalenic oraz nawiązania form współczesnych do lokalnej tradycji architektonicznej, utrzymanie istniejących podziałów nieruchomości, zachowanie

proporcji wysokościowych, dotyczących szczególnie lokalizacji dominant wysokościowych mających wpływ na wygląd całego zespołu budowlanego oraz jego fragmentów, ze szczególnym uwzględnieniem osi widokowych na obiekty podlegające ścisłej ochronie konserwatorskiej, wyróżniające się charakterystycznymi cechami godnymi wyeksponowania.

Zasady ochrony konserwatorskiej w stosunku do ochrony krajobrazu kulturowego opierają się m.in. na następujących zasadach: utrzymania historycznej kompozycji krajobrazu z ograniczeniem zakresu dopuszczalnych przekształceń oraz dostosowaniem elementów nowych do kompozycji istniejącej, utrzymania istniejącej tradycyjnej, charakterystycznej zabudowy oraz elementów zagospodarowania terenu o wartościach kulturowych, zachowania istniejących i odtwarzanie charakteru zniekształconych wewnątrz krajobrazowych i urbanistycznych, zachowania osi kompozycyjnych i powiązań widokowych pomiędzy częściami składowymi krajobrazu, utrzymania lub uczynienia historycznego układu komunikacyjnego, zachowania zasadniczych proporcji wysokościowych kształtujących sylwetę zespołu ze szczególną ochroną istniejących, historycznych dominant wysokościowych, zachowania historycznej kompozycji układów zieleni wraz z koniecznością uzupełniania ubytków i kontrolą dosadzeń.

6.4 ZABYTKI RUCHOME

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego

zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

W gminie Wolsztyn. zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków to głównie wystrój i wyposażenie kościołów oraz pałaców:

1. Wolsztyn Kościół par. p.w. Niepokalanie Poczętej NMP – wyposażenie i wystrój – Nr 218/B z 28.10.1981 r. w ewidencji 117 elementów, w rejestrze 57 pozycji
2. Wolsztyn Kaplica szpitalna przy Domu Opieki Społecznej Caritas - wyposażenie i wystrój - w ewidencji 53 elementy
3. Wolsztyn Kościół fil. p.w. Wniebowzięcia NMP - wyposażenie - w ewidencji 2 elementy
4. Wolsztyn Domy – stolarka - w ewidencji 8 elementów
5. Berzyna Krzyż przydrożny - w ewidencji 1 element
6. Berzyna Rzeźby: Chrystus ukrzyżowany i Matka Boska Nr 208/B z 11.11.1976 r. w ewidencji 2 elementy, w rejestrze 2 pozycje
7. Gościeszyn Kościół par. p.w. św. Stanisława Biskupa – wystrój i wyposażenie, nr rej. 529/Wlkp/B – 87 elementów
8. Gościeszyn Pałac – wystrój i wyposażenie - w ewidencji 16 elementów
9. Kębłowo Kościół par. p.w. św. Bartłomieja – wyposażenie i wystrój, w tym rzeźba św. Nepomucena, nr rej. 595/Wlkp/B z 10.05.2022 r. – 42 elementy
10. Kębłowo Kościół fil. p.w. św. Wawrzyńca – wyposażenie i wystrój - w ewidencji 11 elementów
11. Obra Kościół pocysterski p.w. św. Jakuba Apostoła – wyposażenie i wystrój – Nr 210/B z 12.05.1977 r. w ewidencji 114 elementów, w rejestrze 80 pozycji
12. Obra Kościół fil. p.w. św. Walentego – wyposażenie Kapliczka św. Anny – wyposażenie Nr 213/B z 25.05.1977 r. w ewidencji 57 elementów, w rejestrze 33 pozycje

13. Świętno Kościół fil. p.w. św. Stanisława Kostki - wyposażenie - w ewidencji 1 element

14. Wroniawy Pałac – wystrój i wyposażenie – w ewidencji 95 elementów

Zagrożenia dla zabytków ruchomych z terenu gminy

Niektóre zagrożenia dla zabytku są niezależne od człowieka i trudno je przewidzieć. Są to katastrofy naturalne, takie jak pożar czy powódź, które potrafią doszczętnie zniszczyć zabytek ruchomy. Jednak część zagrożeń dla dziedzictwa pochodzi od człowieka, niekiedy nawet od zarządzającego lub posiadacza zabytku. Mamy z nimi do czynienia, gdy właściciel nie ma świadomości posiadania zabytku, nie zna jego wartości lub ignoruje ją.

Dużym zagrożeniem dla zabytku ruchomego jest także zaniedbanie obiektu przez brak sprawowania nad nim opieki, zaniechanie wykonania koniecznych zabezpieczeń i konserwacji. Trzeba pamiętać, że każdy obiekt z czasem ulega procesom starzenia, nawet jeśli podjęto daleko idącą profilaktykę. W przypadku zabytków ruchomych z zagrożeniem zaniedbania łączy się także niewłaściwe użytkowanie. Dotyczy to głównie zabytków, które w świadomy sposób są przechowywane w niesprzyjających warunkach. Przykładowo mogą to być rzeźby przechowywane w pomieszczeniach, gdzie gniazduje ptactwo, lub o niewłaściwych warunkach wilgotnościowo-temperaturowych

Zabytki ruchome mogą znacznie stracić na wartości artystycznej, gdy prace konserwatorskie zostaną zlecone osobie nieposiadającej odpowiednich kwalifikacji.

Zabytki ruchome będące wyposażeniem budynków, jak również znajdujące się w terenie są dodatkowo narażone na kradzieże. Natomiast obiekty małej architektury takie, jak pomniki, figury przydrożne, fontanny, źródła, nagrobki cmentarne, niejednokrotnie spotykają akty wandalizmu.

6.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic gminy. Środowisko

kulturowe gminy zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Dobre warunki glebowe i hydrograficzne sprawiły, iż na przestrzeni dziejów obszar gminy cechowało intensywne osadnictwo, stąd obecność wielu faktów osadniczych z różnych epok.

Teren gminy Wolsztyn należy do prowincji Pojezierza Wielkopolskiego, makroregionu Pojezierza Wielkopolskiego, mezoregionu Pojezierza Poznańskiego, mikroregionu Równiny Nowotomyskiej. Równina Nowotomska jest sandrem fazy poznańskiej zlodowacenia wiślańskiego. Na powierzchni równiny występują wydmy. Jezior jest mało, a największe znajdują się koło Wolsztyna: Jezioro Berzyńskie oraz Wolsztyńskie. Znaczne obszary pokrywają lasy, głównie w części południowo - zachodniej gminy. Dominują gleby lekkie. Południową granicę gminy stanowi dolina rzeki Obry - Południowy Kanał Obry. Sieć hydrograficzną tworzą głównie Północny Kanał Oby, Środkowy Kanał Obry i Południowy Kanał Obry o przebiegu równoleżnikowym. Ponadto występują niewielkie cieki stanowiące zlewnie jezior i rzeki Obry, która należy do dorzecza Odry. Z doliną tej rzeki i jej dopływów wiąże się najgęstsze osadnictwo pradziejowe i wczesnohistoryczne z tego terenu.

Do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego wpisano następujące stanowiska:

1. Grodzisko - Gościeszyn st. 1 59-21/10 – nr rej. 437/A z dn. 02.12.1968 r.
2. Cmentarzysko kultury łużyckiej - Obra st. 1 na arkuszu 59-20/54 - nr rej.1640/A z dn. 9.12.1974 r.

Ogółem w granicach gminy zarejestrowanych zostało 513 stanowisk archeologicznych, w obrębie których wydzielono 879 fakty osadnicze reprezentujące osadnictwo od epoki kamienia aż po czasy nowożytne. Na terenie gminy wydzielono 23 wyraźnych zespołów osadniczych. Dane te jednak powinny zostać zweryfikowane w trakcie opracowywania kart GEZ dla stanowisk archeologicznych – obecnie brak.

Rodzaj stanowiska	Ogółem	Rejestr zabytków
Grodzisko	6	1
Cmentarzysko płaskie	14	1
Osada	256	-
Punkt osadniczy	128	-
Ślad osadniczy	450	-
Inne	35	-
Łącznie	879	2

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy Wolsztyn datowane ogólnie na okres epoki kamienia (46 stanowisk) rozproszone są równomiernie na całym obszarze z niewielką koncentracją w części południowej gminy. Stanowiska te rozpoznane zostały na podstawie występujących na powierzchni artefaktów krzemiennych głównie na terenach zwydmionych. Stanowiska te to głównie ślady osadnicze z pojedynczymi, mało charakterystycznymi artefaktami krzemiennymi. Najstarsze znane stanowisko to obozowisko ze starszej epoki kamienia paleolitu schyłkowego (Wroniawy st. 3). Stanowisko to zostało zarejestrowane w obrębie wsi Wroniawy, kolejne stanowiska znane są ze środkowej epoki kamienia mezolitu. Koncentrują się one na terenach zwydmionych w rejonie Karpicka, Obry, duże skupisko zarejestrowane w obrębie wsi Stradyń. We Wroniawach zarejestrowano obozowisko mezolityczne datowane na okres trwania kultury chojnicko - pieńkowskiej (Wroniawy st. 5). Należy zaznaczyć, że osadnictwo z tego okresu jest niezmiernie bogate.

Na uwagę zasługuje niewielka ilość stanowisk związana z młodszą epoką kamienia- neolitem, a więc z pojawieniem się pierwszych rolników. Ten okres reprezentowany jest zaledwie przez 19 stanowisk archeologicznych, z których 3 reprezentuje osadnictwo kultury pucharów lejkowatych (Wroniawy st. 5, Dąbrowa Nowa st. 1, st. 2), 3 kultury amfor kulistych, (Świętno st. 3, Wroniawy st. 20, Niałek Wielki st. 16), a 2 kultury ceramiki sznurowej (Karpicko st. 1), Kębłowo Dębowice st. 30).

Pozostałe 11 stanowisk datowanych jest ogólnie na okres neolitu. Reprezentują one środkowy późny i schyłkowy neolit. Stanowiska te wystąpiły w okolicach wsi Karpicko, Wroniawy, Dąbrowy, Świętna, Obry, Powodowa. Wczesna epoka brązu została udokumentowana na 3 stanowiskach, z których jedno datowane zostało na okres trwania kultury przedłużyckiej (Karpicko st. 1), a pozostałe zlokalizowane w obrębie wsi Obra ogólnie datowane są na wczesną epokę brązu. Na kolejną epokę brązu i wczesną epokę żelaza przypada osadnictwo kultury łużyckiej (1400 - 400 p.n.e.). Z tym horyzontem chronologicznym wiązać należy 92 stanowiska osadnicze, 9 sepulkralnych oraz 1 grodzisko. Osadnictwo z tego okresu jest dość równomiernie rozłożone i występuje w obrębie wsi Karpicko, Powodowo, Niałek Wielki, Kębłowo, Wroniawy. Jednak największe skupisko stanowisk kultury łużyckiej koncentruje się w rejonie wsi Obra. Zdecydowana większość datowana jest na V okres epoki brązu – okres halsztacki. Dwa stanowiska związane są z kulturą pomorską, jedno stanowisko osadnicze datowane na okres lateński i jedno sepulkralne (Stary Widzim st. 1). Jedno stanowisko sepulkralne datowane jest na okres trwania kultury grobów kloszowych (Gościeszyn st. 2). W przeciwieństwie do wcześniejszego osadnictwa z epoki kamienia, w tym okresie następuje rozwój osadnictwa na terenie gminy Wolsztyn. Kolejny horyzont osadniczy związany jest z osadnictwem kultury przeworskiej, rozwijającej się w okresie wpływów rzymskich (ok. 200 p.n.e. - 400 n.e.), z którą związanych jest tylko 37 stanowisk archeologicznych. Obejmują one tereny zbliżone do osadnictwa kultury łużyckiej. Nie tworzą one jednak wyraźnej koncentracji.

Osadnictwo wczesnohistoryczne związane z okresem wczesnego średniowiecza koncentruje się równomiernie na terenie gminy szczególnie wzdłuż cieków wodnych. Ogółem na okres wczesnego średniowiecza X-XIII w. datowanych jest 202 stanowisk archeologicznych, w tym grodzisko Gościeszyn st. 1 oraz w Powodowie i Kębłowie. Osadnictwo z okresu wczesnego średniowiecza obejmuje wszystkie jego fazy i jest bardzo intensywne i świadczy o kolonizacji tego terenu. Z terenu wsi Obra i Obra Nowa pochodzą dwa skarby srebrne, w tym jeden datowany na fazę C wczesnego średniowiecza. Kolejnych 136 stanowisk datowanych jest na okres późnego średniowiecza. Osadnictwo to, podobnie jak osadnictwo wczesnośredniowieczne, występuje równomiernie na terenie gminy. Zaznaczyć należy również, że duża ilość stanowisk ze względu na silnie rozdrobniony i zniszczony materiał, datowano ogólnie na okres pradziejowy (181). Z okresem nowożytnym związanych jest 56 stanowisk archeologicznych.

W przeważającej części stanowiska archeologiczne zarejestrowane zostały poza terenem zabudowanym. Na uwagę należy mieć fakt, że niektóre wsie liczą po kilkaset lat i pod nawarstwienia współczesnymi mogą zalegać jeszcze nierozpoznane historyczne warstwy osadnicze (od okresu lokacji) oraz potencjalne zabytki archeologiczne także pradziejowe.

Na terenie Gminy Wolsztyn wyraźnie widoczny jest związek z ciekami wodnymi i zbiornikami wodnymi, a w przypadku osadnictwa z epoki kamienia z terenami występowania wydmy, w szczególności doliny rzeki Obry. Koncentruje się bogate osadnictwo z wszystkich okresów chronologicznych. Wskazuje to wyraźnie, iż doliną Obry przebiegały szlaki handlowe. Kolejny skupisko osadnicze koncentruje się wokół jeziora Wolsztyńskiego i Jeziora Berzyńskiego.

Najlepiej zachowane są zabytki położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych, gdzie ingerencja człowieka w substancję zabytkową stanowiska jest zdecydowanie mniejsza. Stan zachowania nawarstwień kulturowych i osadniczych w obrębie stanowisk jest trudny do określenia. Ustala się go przy okazji badań rozpoznawczych (powierzchniowych i sondażowych), planowanych badań naukowych czy ratowniczych. Na podstawie badań powierzchniowych, a w szczególności dużej ilości materiału zabytkowego lub rozoranych obiektów czytelnych na powierzchni można stwierdzić, że stanowisko jest w znacznym stopniu zniszczone. Z kolei pojedyncze fragmenty ceramiki na powierzchni stanowiska mogą wskazywać na dobry stan zachowania stanowiska, bowiem orka czy inne prace nie naruszyły stropów obiektów archeologicznych czy nawarstwień kulturowych.

Gmina Wolsztyn nie posiada gminnej ewidencji zabytków archeologicznych, dlatego określenie stopnia zachowania zabytków archeologicznych, na podstawie konkretnych przykładów, poza obiektami wpisanymi do rejestru, z uwagi na ich dużą ilość, na obecnym etapie poznawczym nie jest możliwe. W tym celu wskazane jest przygotowanie specjalnego opracowania wg wskazań Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

Zagrożenia dla zabytków archeologicznych z terenu gminy

Przed wszystkim należy podkreślić, że wszelkie inwestycje, które wiążą się z pracami ziemnymi, takie jak np. kanalizacja, wodociągi, inwestycje mieszkaniowe i przemysłowe, budowa dróg, obwodnic, lokalizacje żwirowni, kopalni kruszywa,

planowane zalesienia, melioracje, regulacje cieków wodnych itp., stanowią istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych. W związku z sytuacją finansową gmina nie planuje większych inwestycji, mających potencjalny wpływ na stanowiska archeologiczne, ewentualnie do takich inwestycji w najbliższych latach należy zaliczyć następujące projekty:

- rozwój budownictwa na terenie miasta Wolsztyn oraz okolicznych miejscowości poprzez wyznaczanie nowych ulic i nowej zabudowy,
- remonty dróg gminnych oraz pasów drogowych, a także linii kolejowych przebiegających przez gminę (w gestii PKP PLK),
- inwestycje w sieć wodociągową oraz kanalizacyjną,
- budowa wielkopowierzchniowych obiektów sportowych i rekreacyjnych.

Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych z terenu gminy znajduje się na terenach rolnych, łąkach oraz nieużytkach. Stanowiska występują z reguły w pobliżu cieków wodnych, jezior lub ich bezpośrednim sąsiedztwie oraz na wyniesieniach terenu. Z racji intensywnej uprawy roli, niemal wszystkie stanowiska są potencjalnie narażone na zniszczenie, ale ze względu na stopień zagrożenia i ich wartość poznawczą należy je zróżnicować i adekwatnie z nimi postępować.

Przy szczególnie ważnych stanowiskach archeologicznych (zwłaszcza tych posiadających własną formę terenową – grodziska i kurhany), w ich obrębie i otoczeniu powinien obowiązywać całkowity zakaz zabudowy. W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich prac ziemnych naruszających strukturę gruntu, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków.

W przypadku zaistnienia konieczności przeprowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowiska należy realizować wyprzedzającą daną inwestycję ratownicze badania archeologiczne, a w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska przeprowadzić ścisły nadzór archeologiczny. Ewentualne granice stref badań powinny zostać ustalone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego lub określone na mocy decyzji o warunkach zabudowy lub inwestycji celu publicznego.

Należy zwrócić baczną uwagę na prace ziemne podczas działalności inwestycyjnej w obrębie poszczególnych stanowisk archeologicznych i objąć te stanowiska ochroną konserwatorską już na etapie koncepcyjnym. Inwestorzy powinni wystąpić do właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków o wydanie zaleceń i uwarunkowań koniecznych do spełnienia w związku z daną inwestycją. Właściwy miejscowo wojewódzki konserwator zabytków może nakazać wykonanie poprzedzających inwestycję badań archeologicznych w trakcie prac ziemnych. Niezależnie od działalności inwestycyjnej, stanowiska w obrębie których zewidencjonowano liczne zabytki ruchome, zebrane w trakcie badań powierzchniowych należy typować w pierwszej kolejności do ratowniczych badań wykopaliskowych. Dodatkowo postuluje się także przeprowadzenie planowych badań archeologicznych, ukierunkowanych na uzupełnienie informacji dotyczących konkretnych stanowisk.

W przypadku ujawnienia podczas badań archeologicznych nowych faktów osadniczych należy ten fakt odnotować w karcie adresowej gminnej ewidencji zabytków. W celu ochrony stanowisk archeologicznych oraz pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych niezbędne jest ujmowanie zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz uzgadnianie i wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków.

Zgodnie z art. 7 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków (w tym archeologicznych) ustala się w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji z zakresie lotniska użytku publicznego.

6.6 ZASOBY MUZEALNE

Muzeum Regionalne w Wolsztynie zostało powołane w 1976 roku. Jest instytucją kultury skupiającą trzy odrębne placówki: Muzeum Marcina Rożka, Muzeum Doktora Roberta Kocha oraz Skansen Budownictwa Ludowego Zachodniej Wielkopolski.

Muzeum Marcina Rożka mieści się w willi zbudowanej według pomysłu artysty, do której przylega malowniczy ogród dochodzący w przeszłości aż do brzegów jeziora Wolsztyńskiego. Obiekt jest także siedzibą główną Muzeum Regionalnego. Ekspozycja stała prezentuje dorobek artystyczny Marcina Rożka oraz przybliża zwiedzającym jego postać. Funkcjonuje tu też biblioteka o charakterze specjalistycznym, której księgozbiór jest gromadzony według ściśle określonych dziedzin związanych z profilem merytorycznej działalności muzealnej.

Muzeum Doktora Roberta Kocha w Wolsztynie mieści się w dwóch salach na parterze w lewym skrzydle budynku, w którym mieszkał i pracował Robert Koch. Ekspozycje dotyczą okresu pobytu Kocha w Wolsztynie, jak i z innych miejsc Europy i świata, w których prowadził on swoje badania. Stylowe meble, sprzęt laboratoryjny i medyczny oraz inne pamiątki, oddają klimat przełomu XIX i XX wieku, czasów w jakich żył i pracował wybitny naukowiec.

Pierwsze budynki Skansenu zaczęto stawiać w 1976 roku a dla zwiedzających obiekt został udostępniony 10 lat później. Wraz z upływem lat ekspozycja stale się rozrasta i uzupełniana jest o kolejne obiekty, by ostatecznie odwzorować wieś wielodrożną. Na chwilę obecną do zwiedzania udostępniono 15 wnętrz, od izb mieszkalnych, poprzez pomieszczenia gospodarcze oraz warsztaty rzemieślnicze aż po przemysł wiejski. Całość uzupełnia liczna architektura mała (piec chlebowy, gołębnik, psie budy). Dzięki temu przedstawiany jest przekrój przez całą społeczność wsi, od ubogiego komornika i średnio sytuowanego półrolnika. aż po karczmarza i zamożnych osadników olęderskich. Wszystko to wraz z liczną roślinnością (ogródki, drzewa, uprawy rolne) ma przybliżyć gościom charakter zachodniowielkopolskiej wsi z przełomu XIX/XX wieku.

6.7 ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej

społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje takie przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem itp.

Jednym z elementów dziedzictwa niematerialnego jest herb Wolsztyna. Przedstawia w błękitnej tarczy herbowej postać Madonny w błękitnej sukni i czerwonym płaszczu, ze złotą koroną na głowie i srebrną aureolą wokół głowy. Stoi ona na srebrnym półksiężycu, otoczona owalną płomienistą złotą mandorlą. W prawej ręce trzyma srebrne berło, lewą podtrzymuje Dzieciątka Jezus, trzymające w lewej ręce jabłko królewskie, ze srebrną aureolą wokół głowy.

Najstarsze znane przedstawienie herbu Wolsztyna pochodzi z XVI wieku i zawiera niemal identyczne elementy, brak jedynie mandorli. Pojawiła się ona na pieczęci z 1637, jednakże kolejna pieczęć, z 1707, znów jej nie zawierała. Ostateczny kształt herbu, używanego do dziś, ustalił się w XIX wieku.

Na terenie gminy zachowana jest pamięć o miejscach kultu takich jak kapliczki przydrożne, które są pielęgnowane przez lokalną społeczność. W ramach edukacji szkolnej i przedszkolnej organizowane są różnego typu zajęcia związane z tradycjami regionalnymi, organizowane są również imprezy związane ze zwyczajami rolniczymi (np. coroczne Dożynki).

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę słabych i mocnych stron Gminy

ANALIZA SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
• Atrakcyjne położenie dla rozwoju turystyki i agroturystyki • Obecność zbiorników wodnych umożliwiających rekreację • Obecność lasów i cieków wodnych • Położenie Gminy w pobliżu ważnych tras komunikacyjnych – przede wszystkim DK 32 • Dobra drogowa i kolejowa dostępność gminy • Dobrze rozwinięta sieć dróg lokalnych • Bogata historia terenów gminy • Zachowane obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej • Zachowane zespoły dworskie oraz folwarczne • Zachowane założenia zieleni komponowanej • Obecność Muzeum Regionalnego oraz Parowozowni • Cenny zasób stanowisk archeologicznych w tym wpisanych do rejestru zabytków • Układ urbanistyczny Wolsztyna wpisany do rejestru zabytków • Duża ilość kapliczek przydrożnych oraz cmentarzy różnych wyznań • Wielokulturowość terenu Gminy • Korzystna lokalizacja siedziby Gminy, w centrum obszaru Gminy • Czystość środowiska • Wykorzystywanie funduszy unijnych przez władze Gminy • Aktywna działalność lokalnych organizacji pozarządowych	• Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków • Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych • Niezbyt duże środki w budżecie Gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego • Relatywnie duża odległość od większych aglomeracji • Niezbyt duża liczba miejsc noclegowych • Zła sytuacja finansowa wielu właścicieli obiektów zabytkowych • Brak ewidencji stanowisk archeologicznych

SZANSE	ZAGROŻENIA
• Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków • Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków • Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych Gminy, przyciągająca turystów • Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki miejscowości • Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne • Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby • Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) • Korzystanie z dofinansowania na działania rewitalizacyjne (np. w ramach RPO) • Korzystanie ze wsparcia struktur takich jak np. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich • Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy • Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych • Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych	• Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązujących do charakteru regionu • Zmiany w układach przestrzennych, związane z nową zabudową • Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych • Zły stan techniczny części obiektów wpisanych do rejestru zabytków – np. dworu w Siedmiorogowie II, rządcówki w Wygodzie czy spichlerza w Zalesiu • Brak komunikacji na linii właściciele – władze samorządowe • Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach obiektów zabytkowych • Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska • Zanik tradycji i tożsamości regionalnych • Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego • Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych • Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe • Akty wandalizmu

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WOLSZTYN

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wolsztyn formułuje szereg działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania uwzględniają specyfikę dziejów Gminy i charakter jego dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wyznaczonymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Należy podkreślić, że z racji faktu, iż zdecydowana większość obiektów nie jest pod administracją gminną wpływ Gminy Wolsztyn jest bardzo ograniczony. Obiekty gminne są w dobrym stanie i nie wymagają inwestycji.

1. Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w Gminie

Polityka przestrzenna gminy powinna być zgodna z zasadami ochrony dziedzictwa kulturowego w celu jak najlepszego zachowania obiektów zabytkowych. Odbywać się to będzie poprzez:

- ściśle powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi gminy, takimi jak miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz innymi dokumentami programowymi;
- odpowiednią konserwację zabytkowej zieleni stanowiącej krajobraz kulturowy;
- pielęgnację cmentarzy i miejsc pamięci wpisanych do gminnej ewidencji zabytków;
- aktualizacja Gminnego Planu Ochrony Zabytków na Wypadek Konfliktu Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowych

2. Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków

W perspektywie na lata 2026-2029 gmina realizować będzie działania związane z aktualizacją zasobu gminnej ewidencji zabytków, polegające przede wszystkim na prowadzeniu rozpoznania i wprowadzaniu do kart ewidencyjnych zmian powstałych w wyniku rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów, a także weryfikacji wykazu WEZ oraz stanowisk archeologicznych z terenu gminy. Proces ten będzie na bieżąco konsultowany z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W razie konieczności szczególnej ochrony obiektów zabytkowych przewiduje się też działania mające na celu zgłaszania zabytków typowanych do wpisu do rejestru zabytków. Cyklicznej kontroli podlegać będzie również zasób archeologiczny gminy.

Przewidziane aktualizacje GEZ obejmują perspektywę dwuletnią, raport z aktualizacji powinien być dołączany do sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.

3. Działania związane z przeznaczaniem środków budżetowych

W okresie obowiązywania niniejszej perspektywy gminnego programu opieki nad zabytkami Gmina Wolsztyn przeznaczać będzie środki z budżetu na rewaloryzację obiektów będących jej własnością lub współwłasnością w zależności od pojawiających się potrzeb i możliwości finansowych Gminy Wolsztyn:

- remont pałacu w zespole pałacowo-parkowym w Wolsztynie,
- rewitalizacji bramy wjazdowej na teren Parku Miejskiego,
- rewitalizacja Placu Partnerstwa Miast w Wolsztynie (ul. Wodna),
- rewitalizacja i remont Muzeum Doktora Roberta Kocha w Wolsztynie,
- remont przestrzeni ekspozycyjnych Muzeum Marcina Rożka - Program „Kulisy kultury” - Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego

4. Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów

W celu odpowiedniego zagospodarowania ruchu turystycznego niezbędne są działania poprawiające dostęp i atrakcyjność wizualną najcenniejszych obiektów zabytkowych. Wzbogaci to ofertę turystyczną, a także umożliwi tworzenie nowych produktów turystycznych. Przewiduje się następujące działania:

- stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej w postaci oznaczeń, tablic, drogowskich itp., w tym wykorzystania nowoczesnych technologii informatycznych (np. lokalizacji GPS);
- publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających mieszkańcom i turystom zasoby historyczne gminy;
- atrakcyjne przedstawianie obiektów za pomocą iluminacji, tworzenia punktów widokowych, prezentacji multimedialnych i muzycznych;

- dbanie o zawartość strony internetowej gminy poprzez umieszczenie informacji dotyczących zasobu zabytkowego.

5. Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego także z uwzględnieniem turystyki jednodniowej

Obiekty historycznego dziedzictwa są jednymi z najistotniejszych elementów strategii promocyjnej Gminy. Niezbędne jest zatem tworzenie nowych oraz rozwój istniejących produktów turystycznych przeznaczonych dla odwiedzających gminę turystów. Do najważniejszych działań gminy w tym zakresie należeć będzie:

- rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych;
- tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów - np. turystyka eksploracji, geocaching, gry miejskie, gry wojenne;
- organizacja lub kontynuacja organizacji imprez masowych, związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym;
- organizacja imprez lokalnego zasięgu, przybliżających mieszkańcom gminy regionu wartości historyczne Wolsztyna i okolic;
- postawienie na innowacyjność projektów;

6. Promocja Wolsztyna na forum krajowym i zagranicznym

Bardzo ważnym elementem w procesie promowania dziedzictwa kulturowego jest zachowanie odpowiednich zasad public relations. Gmina przyjęła następujące założenia swojej polityki promocyjnej:

- walory zabytkowe i kulturowe są jednym z podstawowych elementów promocji gminy na różnego rodzaju targach, sympozjach i konferencjach;
- nawiązywanie współpracy w zakresie dobrych praktyk w ramach partnerstwa krajowego i zagranicznego przyczyni się do lepszego wykorzystania zasobów kulturowych gminy;
- udziały w konkursach na najlepiej zadbane zabytki, najciekawszy produkt turystyczny itp. wypromują użytkowników dbających o obiekty zabytkowe;

- współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi przyczyni się do lepszego postrzegania zasad ochrony dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców i turystów.

7. Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego

W celu jak najszerzego przybliżenia zasad ochrony dziedzictwa kulturowego dla mieszkańców, zarówno dorosłych, jak i dzieci i młodzieży planuje się następujące działania:

- wspieranie działalności instytucji kultury i organizacji pozarządowych podejmujących zadania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego;
- organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie akcji mających na celu odrestaurowanie lub uporządkowanie obiektów zabytkowych, cennych z punktu widzenia lokalnej społeczności oraz propagowanie lokalnej kultury i tradycji dziedzictwa kulturowego Gminy i regionu;
- wprowadzenie elementów przybliżających lokalną kulturę i tradycję w działalność placówek edukacyjnych, kulturalnych, bibliotek, świetlic itp.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolsztyn powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Konserwatora Zabytków (jeśli takowy zostanie powołany), Powiatowego Urzędu Pracy, właścicieli oraz zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony Gminy Wolsztyn zadania będą wykonywane bądź wspierane przez gminne jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, gminne placówki kultury – np. biblioteka) oraz wydziały Urzędu Miejskiego w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, nagrody, ulgi finansowe),
- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzeniu miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi)

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art.87 ust.1 i ust.5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata Burmistrz sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy. Wskazane jest, aby sprawozdania z realizacji Programu Opieki nad Zabytkami były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym m.in. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,

- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa —Narodowego (szczegóły dostępne na <http://www.mkidn.gov.pl>)

- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków (szczegóły dostępne na <http://poznan.wuoz.gov.pl>)
- dotacje wojewódzkie
- dotacje powiatowe
- dotacje gminne
- inne źródła

Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (szczegóły nt. nowej perspektywy finansowania dostępne są na stronach WRPO)
- źródła w ramach programów unijnych takich jak Program Rozwoju Obszarów Wiejskich lub Program Infrastruktura i Środowisko
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG (szczegóły programów ogłaszane są na bieżąco)

12. MISJA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WOLSZTYN

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Wolsztyn jest dokumentem długofalowym, zapisy w nim zawarte powinny być brane pod uwagę we wszelkich działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Konsekwentna realizacja założeń Programu przyczyni się do poprawy jakości środowiska kulturowego, wzrostu nakładów finansowych na inwestycje związane z obiektami zabytkowymi (zarówno w przypadku osób prywatnych, administracji publicznej, jak i organizacji pozarządowych), szerszej promocji gminy i przyciągnięcia turystów, a także do wzrostu świadomości regionalnej mieszkańców i poprawy ich sytuacji materialnej.

W sporządzanych co cztery lata aktualizacjach Programu powinny znajdować się odniesienia do uaktualnionych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zawartych w innych dokumentach strategicznych gminy, zwrócić też należy uwagę na wyszczególnienie obowiązujących w danym momencie aktów prawnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami kładzie szczególny nacisk na wykorzystanie istniejących źródeł finansowania inwestycji związanych z opieką nad zabytkami, intensywne działania w obszarach najbardziej atrakcyjnych historycznie,

promocję dziedzictwa kulturowego oraz wypracowanie odpowiednich schematów współpracy administracji samorządowej z właścicielami obiektów zabytkowych.

Biorąc pod uwagę korzystne położenie gminy Wolsztyn, bogactwo obiektów posiadających wartości zabytkowe oraz skuteczne działania samorządu w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych, Gminny Program Opieki nad Zabytkami stanowić będzie pomocne narzędzie w ukierunkowaniu polityki gminnej w zakresie rozwoju turystyki, promocji i ochrony dziedzictwa kulturowego, prowadzonej w sposób uporządkowany i długoterminowy. Wszystkie te elementy przyczynią się do postrzegania gminy Wolsztyn, jako przyjaznej turystom i inwestorom, dumnej ze swoich walorów zabytkowych oraz dbającej o własne dziedzictwo kulturowe i historyczne.

WYKAZ OBIEKTÓW W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW (opracowane karty)

Wolsztyn

Zespół architektoniczno-urbanistyczny miasta Wolsztyna (bez karty GEZ)

Zespół kościoła parafialnego p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP

- a. Kościół parafialny, mur., 1767–1779 r., arch. Antoni Höhne
- b. Dzwonnica, mur., IV ćw. XVIII w.
- c. Plebania, ul. R. Kocha
- d. Mur z bramą, mur., XIX w.

Kościół filialny p.w. Wniebowstąpienia Pańskiego, poewangelicki, mur., 1832 r.

Zespół pałacowo-parkowy

- a. Pałac, ob. hotel, mur., III ćw. XIX w., rozb. 1912 r.
- b. Park krajobrazowy, 2 poł. XIX w.
- c. Brama w parku, pocz. XX w.

Zespół cmentarza katolickiego

- a. Kaplica, pocz. XX w.
- b. Mur i brama, pocz. XX w.

Szkoła Podstawowa, ul. Wschowska 15, pocz. XX w.

Zespół szkoły podstawowej, ul. Poniatowskiego

a. Budynek szkoły, mur., ok. 1905 r.

b. Sala gimnastyczna, mur., ok. 1905 r.

c. Budynek gospodarczo-mieszkalny, mur., ok. 1905 r.

Pocztą, ul. 5 Stycznia 4, mur., pocz. XX w.

Zespół budynków Liceum Ogólnokształcącego, d. Seminarium Nauczycielskie, ul. Poniatowskiego 7, 1913 r.

a. Budynek szkoły, mur.

b. Sala gimnastyczna, mur.

c. Willa dyrektora z łącznikiem (od ul. Marcinkowskiego 10), mur.

d. Budynek gospodarczy, mur.

e. Ogrodzenie od str. ul. Marcinkowskiego

f. Transformator, mur., I ćw. XX w.

Zespół budynków Starostwa

a. Starostwo Powiatowe, ul. 5 Stycznia 5, mur., ok. 1910, przeb. 1924 r.

b. Willa starosty, ul. 5 Stycznia 5a, mur, ok. 1910 r.

Zespół Szpitala "Caritas", d. szpital zakonny, ul. Poznańska 29, III ćw. XIX w.

a. Szpital, d. klasztor

b. Kaplica

Szpital, ul. Wschowska 3, mur., pocz. XX w., rozb. l. 70. XX w.

Sąd Rejonowy, d. dom mieszk., mur., ok. 1905 r. + ogrodzenie, ul. Mickiewicza 2.

Przedszkole nr 1, ul. Poniatowskiego 5, mur., ok. 1910 r. (obecnie sąd)

Muzeum im. Roźka, ul. 5 Stycznia 34, d. dom artysty i ogród, mur., 1932 r.

Biblioteka Publiczna, ul. Gajewskich 48, mur., pocz. XX w.

D. Sierociniec, ob. Przychodnia zdrowia i szkoła medyczna, ul. Poznańska 32, mur., 1926–1929

Skansen budownictwa ludowego, ul. Bohaterów Bienika 26

Cmentarz żydowski, ob. mogiła żołnierzy radzieckich, ul. Bohaterów Bielnika

ul. Bohaterów Bielnika 12, dom, mur., pocz. XX w.

ul. Bohaterów Bielnika 44, dom, mur., IV ćw. XIX w.

ul. Bohaterów Bielnika 54, dom, mur., IV ćw. XIX w.

ul. Bohaterów Bielnika 57, dom, mur., 1905 r.

ul. Bohaterów Bielnika 44, dom, mur., IV ćw. XIX w.

ul. Bohaterów Bielnika 54, dom, mur., IV ćw. XIX w.

ul. Bohaterów Bielnika 57, dom, mur., 1905 r.

ul. Dąbrowskiego:

23. nr 3, dom, mur., pocz. XX w.

24. nr 4, dom, mur., IV ćw. XIX w.

25. nr 12, willa, mur., ok. 1920 r.

26. nr 8, dom, mur., ok. 1920 r.

27. nr 9, młyn, ob. wytwórnia pasz, mur., ok. 1920 r.

ul. Dworcowa:

28. nr 2, dom, mur., koniec XIX w.

29. nr 4, dom, mur., koniec XIX w.

30. nr 5, dom, mur., 1908 r.

31. nr 7, dom, mur., IV ćw. XIX w.

32. nr 13, dom, mur., XIX/XX w.

Zespół dworca kolejowego:

a. dworzec kolejowy

b. nastawnia, mur., pocz. XX w.

c. kładka dla pieszych, metal, ok. 1907 r.

d. zejścia na perony z wiatami, 2 szt., ok. 1905 r.

ul. Fabryczna:

34. nr 2, dom, mur., pocz. XX w.

35. nr 3, dom, mur., pocz. XX w.

36. nr 4, dom, mur., l. 20 XX w.

37. nr 17, dom, mur., l. 20 XX w.

38. nr 18, młyn, pocz. XX w.

Zespół lokomotywowni:

a. parowozownia, mur., 1907 r.

b. budynek socjalny, mur., pocz. XX w.

c. nastawnia, mur., pocz. XX w.

d. obrotnica, 1907 r.

e. wieża ciśnień, mur., 1907 r.

ul. Gajewskich:

40. nr 2, zespół zabudowań dawnej gazowni, pocz. XX w.

41. nr 5, dom, mur., ok. 1920 r.

42. nr 6, dom, mur., IV ćw. XIX w.

43. nr 7, dom, mur., 1933 r.

44. nr 18, dom, mur., IV ćw. XIX w.

45. nr 23, dom, mur., pocz. XX w.

46. nr 33, dom, mur., poł. XIX w.

47. nr 36, dom, mur., IV ćw. XIX w.

48. nr 37, dom, mur., IV ćw. XIX w.

49. nr 38, dom, mur., IV ćw. XIX w.

50. nr 39, dom, mur., IV ćw. XIX w.

51. nr 40, dom, mur., IV ćw. XIX w.

52. nr 41, dom, mur., IV ćw. XIX w.

53. nr 45, dom, mur., IV ćw. XIX w.

ul. R. Kocha:

54. nr 1, dom, mur., IV ćw. XIX w.

55. nr 4, dom, mur., IV ćw. XIX w.

56. nr 6, dom, mur., IV ćw. XIX w.

57. nr 7, dom, mur., pocz. XX w.

58. nr 8, dom, mur., IV ćw. XIX w.

59. nr 10, dom, mur., pocz. XX w.

60. nr 12, dom, ob. Muzeum Roberta Kocha, mur., 1842–1846 r.

61. ~~nr 13, dom, 2 poł. XVIII w.~~

62. nr 22, dom, mur., IV ćw. XIX w.

63. nr 23, dom, mur., ok. 1910 r.

64. nr 24, dom, mur., IV ćw. XIX w.

65. nr 25, dom, mur., IV ćw. XIX w.

66. nr 26, dom, mur., IV ćw. XIX w.

67. nr 28, dom, mur., ok. 1910 r.

68. nr 29, dom, mur., IV ćw. XIX w.

69. nr 30, dom, mur., IV ćw. XIX w.

70. nr 32, dom, mur., IV ćw. XIX w.

71. nr 34, dom, mur., pocz. XX w.

72. nr 38, dom, mur., IV ćw. XIX w.

73. nr 39, dom, mur., 1910 r.

74. nr 40, dom, mur., IV ćw. XIX w.

75. nr 41, dom, mur., IV ćw. XIX w.

76. nr 42, dom, mur., pocz. XX w.

77. nr 43, dom, mur., pocz. XX w.

78. nr 45, dom, mur., IV ćw. XIX w.

79. nr 46, dom, mur., IV ćw. XIX w.

80. nr 47, dom, mur., pocz. XX w.

81. nr 48, dom, mur., 1910 r.

82. nr 49, dom, mur., IV ćw. XIX w.

83. nr 50, dom, mur., pocz. XX w.

84. nr 51, dom, mur., IV ćw. XIX w.

85. nr 52, dom, mur., IV ćw. XIX w.

86. nr 54, dom, pocz. XX w.

87. nr 55, dom, mur., IV ćw. XIX w.

88. nr 57, dom, mur., IV ćw. XIX w.

ul. Kolejowa:

87. nr 1, budynek mieszkalny pracowników kolei, mur., pocz. XX w.

88. nr 2/3, budynek mieszkalny pracowników kolei, mur., pocz. XX w.

89. nr 4, budynek mieszkalny pracowników kolei, mur., pocz. XX w.

90. nr 5, budynek mieszkalny pracowników kolei, mur., pocz. XX w.

91. nr 6/7, budynek mieszkalny pracowników kolei, mur., pocz. XX w.

ul. Kościelna:

92. nr 1, dom, mur., IV ćw. XIX w.

93. nr 4, dom, mur., IV ćw. XIX w.

94. nr 6, dom, mur., IV ćw. XIX w.

95. nr 10, dom, mur., 1907 r.

96. nr 11, dom, mur., 1906 r.

97. nr 12, dom, mur., 1913 r.

98. nr 13, dom, mur., III ćw. XIX w.

ul. Krótka:

99. nr 2, dom, mur., IV ćw. XIX w.

ul. Łąkowa:

100. nr 2, dom, mur., pocz. XX w.

ul. Lipowa:

101. nr 1, dom, mur., IV ćw. XX w.

102. nr 2, dom, mur., IV ćw. XX w., + cmentarz ewangelicki

103. nr 7, dom, mur., pocz. XX w.

104. nr 17, dom, mur., XIX/XX w.

105. nr 18, dom, mur., 1909 r.

106. nr 61, wieża ciśnień + cmentarz czynny z bramą

107. nr 63, dom, mur., XIX/XX w.

108. nr 64, dom, mur., 1933 r.

ul. Marcinkowskiego:

109. nr 1, dom, mur., ok. 1910 r.

110. nr 6, dom, mur., ok. 1910 r., + ogrodzenie, mur-metal

111. nr 7, dom, mur., ok. 1910 r., + ogrodzenie, mur-metal

112. nr 8, dom, mur., ok. 1910 r., + ogrodzenie, mur-metal

113. nr 9, dom, mur., ok. 1910 r.

114. nr 11, dom, mur., ok. 1910 r.

ul. Mickiewicza:

115. nr 1, dom, mur., ok. 1910 r.

116. nr 2, budynek sądu, ul. Mickiewicza

ul. Niałecka:

117. nr 2, dom, mur., IV ćw. XIX w.

118. nr 3, dom, mur., IV ćw. XIX w.

119. nr 16, dom, mur., IV ćw. XIX w.

ul. Ogrodowa:

120. nr 1, dom, mur., pocz. XX w.

ul. Polna:

121. nr 1, dom, mur., pocz. XX w.

122. nr 7, dom, mur., pocz. XX w.

123. nr 10, dom, mur., pocz. XX w.

124. nr 13, dom, mur., pocz. XX w.

125. nr 26, dom, mur., l. 30 XX w.

126. nr 27, dom, mur., 1934 r.

127. nr 28, dom, mur., l. 30 XX w.

128. nr 35, dom, mur., l. 30 XX w.

ul. Poniatowskiego:

129. dom przy narożniku z ul. Kolejowej, mur., pocz. XX w.

130. nr 2, dom, mur., l. 20 XX w.

131. nr 3, dom, mur., ok. 1905 r.

132. nr 4, dom, mur., l. 30 XX w.

133. nr 6, dom, mur., pocz. XX w.

134. nr 8, dom, mur., koniec XIX w.

135. nr 9, dom, mur., ok. 1905 r.

136. nr 16, dom, mur., koniec XIX w.

137. nr 25, dom, mur., IV ćw. XIX w.

138. nr 28, dom, mur., IV ćw. XIX w.

139. nr 32, dom, mur., IV ćw. XIX w.

140. nr 34, dom, mur., IV ćw. XIX w.

141. nr 38, dom, mur., IV ćw. XIX w.

142. nr 44, budynek tzw. Rafii

ul. Poznańska:

143. nr 7, dom, mur., pocz. XX w.

144. nr 8, dom, mur., ok. 1910 r.

145. nr 10, dom, mur., IV ćw. XIX w.

146. nr 20, dom, mur., II ćw. XIX w.

147. nr 21, dom, mur., II ćw. XIX w.

148. nr 33/33a, dom, mur., III ćw. XIX w.

149. nr 38, dom, mur., III ćw. XIX w.

Rynek:

150. nr 2a, dom, mur., koniec XIX w.

151. nr 6, dom, mur., IV ćw. XIX w.

152. nr 7, dom, ob. bank, mur., IV ćw. XIX w.

153. nr 9, dom, mur., III ćw. XIX w.

154. nr 10, dom, mur., III ćw. XIX w.

155. nr 13, dom, mur., IV ćw. XIX w.

156. nr 14, dom, mur., IV ćw. XIX w.

157. nr 15, dom, mur., pocz. XX w.

158. nr 18, dom, mur., IV ćw. XIX w.

159. nr 19, dom, mur., IV ćw. XIX w.

160. nr 20, dom, mur., ok. 1910 r.

ul. Sienkiewicza:

161. nr 2, willa, mur., ok. 1910 r.

162. nr 3, willa, mur., ok. 1910 r.

163. nr 4, willa, mur., ok. 1910 r.

164. nr 5, willa, mur., ok. 1910 r.

165. nr 6, willa, mur., ok. 1910 r.

166. nr 8, willa, mur., ok. 1910 r.

ul. Słodowa:

167. nr 9, dom, mur., IV ćw. XIX w.

168. nr 12, dom, mur., koniec XIX w.

Zespół Browaru (wł. Browary Zachodnie „Lubusz”):

169. a. budynek magazynowy, dawn. stodownia i suszarnia, mur., 1909 r.

b. stara kotłownia, mur., koniec XIX w.

c. budynek administracyjno-mieszkalny, mur., 1909 r.

ul. Słowackiego:

170. nr 1, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

171. nr 2, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

172. nr 3, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

173. nr 4, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

174. nr 5/6, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

175. nr 7, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

176. nr 8, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

177. nr 19, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

178. nr 22, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

179. nr 23, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

180. nr 24, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

181. nr 29, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

182. nr 30/31, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

183. nr 32, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

184. nr 33, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

185. nr 34, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

186. nr 35, dom wielorodzinny, mur., pocz. XX w.

ul. 5 Stycznia:

187. nr 1, dom, mur., IV ćw. XIX w.

188. nr 2, dom, mur., pocz. XX w.

189. nr 7, dom, mur., IV ćw. XIX w.

190. nr 11, dom, mur., IV ćw. XIX w.

191. nr 12, dom, mur., IV ćw. XIX w.

192. nr 13, dom, mur., IV ćw. XIX w.

193. nr 14, szkoła, pocz. XX w.

194. nr 17, dom, mur., II ćw. XIX w.

195. nr 18, dom, mur., III ćw. XIX w.

196. nr 19, dom, mur., III ćw. XIX w.

197. nr 20, dom, mur., IV ćw. XIX w.

198. nr 23, dom, mur., IV ćw. XIX w.

199. nr 25, dom, mur., III ćw. XIX w.

200. nr 26, dom, mur., IV ćw. XIX w.

201. nr 27, dom, mur., IV ćw. XIX w.

202. nr 28, dawny bank spółdzielczy, obecnie Bank Ziemi Rakoniewicko-Wolsztyńskiej, mur., ok. 1905 r.

203. nr 31/32, dom, mur., pocz. XX w.

204. nr 33, dom, mur., III ćw. XIX w.

205. nr 35, dom, mur., ok. 1905 r.

206. nr 40, dom, mur., IV ćw. XIX w.

207. nr 41, dom, mur., IV ćw. XIX w.

208. nr 44, dom, mur., IV ćw. XIX w.

209. nr 49, dom, mur., IV ćw. XIX w.

210. nr 50, dom, mur., IV ćw. XIX w.

211. nr 51, dom, mur., I ćw. XX w.

212. nr 52, dom, mur., ok. 1910 r.

213. nr 56, dom, mur., IV ćw. XIX w.

214. nr 58, dom, cegła, XIX/XX w.

215. nr 60, dom, mur., IV ćw. XIX w.

216. nr 64, dom, mur., ok. 1905 r.

217. nr 65, dom, mur., ok. 1905 r.

218. nr 66, dom, mur., ok. 1905 r.

219. nr 68, dom, mur., IV ćw. XIX w.

ul. Wschowska:

220. nr 2, dom, mur., III ćw. XIX w.

221. nr 16, dom, mur., IV ćw. XIX w.

222. nr 22, dom, mur., IV ćw. XIX w.

223. nr 23, dom, mur., IV ćw. XIX w.

224. nr 24, dom, mur., IV ćw. XIX w.

225. nr 31, dom, mur., IV ćw. XIX w.

226. nr 32, dom, mur., pocz. XX w.

227. dawny zespół Zakładu Prefabrykatów Betonowych i Terrazowych Wawrzyna Karwatki, 1930 r.

a. budynek mieszkalno-administracyjny, mur.

b. budynek produkcyjny, mur.

Barłóżnia Wolsztyńska

228. nr 7, dwór XVIII/XIX w. + obora drewniana

Berzyna

229. Zespół folwarczny, 2 poł. XIX w., wł. AW RSP OT/Zielona Góra

a. rządcówka, ob. bud. mieszkalny, mur., 2 poł. XIX w.

b. obora, magazyn, mur., 2 poł. XIX w.

- c. stodoła, mieszalnia pasz, mur., 2 poł. XIX w.
- d. obora, magazyn i chlewnia, mur., 2 poł. XIX w.

Blocko

230. Zespół folwarczny, XVIII/XIX w., IV ćw. XIX w., wł. AW RSP OT/Zielona Góra

- a. ~~owczarnia, mur., 1750 r.~~
- b. rządówka, mur., koniec XIX w.
- c. dom mieszkalny nr 9, mur., koniec XIX w.
- d. obora, jatownik, mur., koniec XIX w.
- e. obora, bukaciarnia, mur., koniec XIX w.
- f. spichlerz, magazyn, mur., koniec XIX w.
- g. kuźnia, stelmacharnia, mur., koniec XIX w.
- h. stodoła, mur., koniec XIX w.

Chorzemin

232. Układ przestrzenny wsi – wieś ulicówka, pierwsza wzmianka 1287 r.

233. Zespół pałacowo-parkowy

- a. pałac, mur., koniec XIX w.
- b. park, koniec XIX w.

234. Zespół folwarczny

- a. spichlerz I, mur., III ćw. XIX w.
- b. spichlerz II, mur., 1892 r.
- c. obora, mur., koniec XIX w.
- d. obora II, mur., koniec XIX w.
- e. rządówka, mur., 1892 r.
- f. stodoła, mur., koniec XIX w.
- g. kuźnia, mur., koniec XIX w.
- h. stajnia, obora, mur., koniec XIX w.

i. chlewnia, mur., koniec XIX w.

Zespół kolonii mieszkalnej robotników folwarcznych

a. czworak nr 1, mur., koniec XIX w.

b. czworak nr 2, mur., koniec XIX w.

c. czworak nr 3, mur., koniec XIX w.

d. czworak nr 4, mur., koniec XIX w.

dom nr 10

dom nr 36, mur., II ćw. XIX w.

szkoła, nr 78, mur., koniec XIX w

Gościeszyn

241. Zespół kościoła p.w. św. Stanisława Biskupa

a. Kościół Parafialny, mur, 1778 r., rozbud. 1919 r.

b. Plebania, mur., 3 ćw. XIX w.

c. Sala parafialna, mur, 4 ćw. XIX w.

d. Dom nr 17, d. organistówka, mur., 4 ćw. XIX w.

e. Stodoła przy plebani, szach., pocz. XIX w.

242. Zespół pałacowo-parkowy

a. Pałac, ~~ob. Dom Dziecka~~, mur., 2 poł. XIX w.

b. Oficyna ob. mieszkanie i przedszkole, mur., 3 ćw. XIX w.

c. Stajnia - ujeżdżalnia, ob. sala gimnastyczna i mieszkania, mur., pocz. XX w.

d. Stajnia koni wyjazdowych, ob. sklep i mieszkania, mur., pocz. XX w.

e. Lodownia, mur., 3 ćw. XIX w.

f. Ogrodzenie z bramą kolumnadą i basztami, mur, metal, k. XIX w.

g. Park, XIX w.

243. Zespół folwarczny

a. Obora, ob. garaże, mur., k. XIX w.

- b. Stajnia, ob. obora, mur., k. XIX w.
- c. Gorzelnia, mur., k. XIX w.
- d. Stodoła, mur., k. XIX w.
- e. Kuźnia, mur., k. XIX w.
- f. Spichlerz ob. magazyn, mur., k. XIX w.
- g. Chlewnia, mur., k. XIX w.
- h. Ogrodzenie, mur., część pn.

244. Zespół kolonii mieszkalnej

- a. Czworak I, mur., 3 ćw. XIX w.
- b. Czworak II, mur., 3 ćw. XIX w.
- c. Czworak III, mur., 3 ćw. XIX w.
- d. Dom nr 2, mur., 4 ćw. XIX w.
- e. Dom nr 3, mur., 4 ćw. XIX w.
- f. Dom nr 4, mur., 4 ćw. XIX w.
- g. Dom nr 6, mur., 4 ćw. XIX w.
- h. Dom nr 5, mur., k. XIX w.
- i. Dwojak nr 20, mur., k. XIX w.

245. Kapliczka przydrożna, mur., 2 poł. XIX w.

246. Figura Chrystusa, pocz. XX w.

247. Dom mieszkalny, dawniej szkoła, mur., pocz. XX w.

248. Budynek gospodarczy, mur., pocz. XX w.

249. Aleja dębowa przy drodze na Wolsztyn

Karpicko

dom nr 6, mur., IV ćw. XIX w. + ogrodzenie

dom nr 32, mur., pocz. XX w.

dom nr 33, mur., około poł. XIX w. + bud. gospodarczy, mur/szach, k. XIX w.

dom nr 38, mur/szach., II ćw. XIX w., przeb. pocz. XX w.

ul. Wczasowa

dom nr 17, szach., ok. poł. XIX w.

dom nr 19, drewn., I poł. XIX w.

Kębłowo

Układ urbanistyczny - wieś ulicówka, I poł. XIV w.

Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Bartłomieja

a. kościół, mur., 1857 r. – 1897 r.

b. plebania, mur, k. XIX w.

c. figura św. Jana Nepomucena, XVIII w.

Kościół cmentarny p.w. św. Wawrzyńca, drewn., 1778 r.

Remiza, ul. Jujki, mur, pocz. XX w.

Szkoła, ul. Rauera 2, mur., 1883 r.

ul. Fr. Jujki

dom nr 3, mur/szach, ok. poł. XIX w.

dom nr 4, mur., 2 poł. XIX w.

dom nr 5, mur., 2 poł. XIX w.

dom nr 7, mur., IV ćw. XIX w.

dom nr 9, mur., 2 poł. XIX w. (rozebrany)

dom nr 10, mur, k. XIX w.

dom nr 13, mur., 2 poł. XIX w.

dom nr 15, mur., I ćw. XIX w.

dom nr 17, mur/szach., I poł. XIX w.

dom nr 25, mur., I ćw. XX w.

dom nr 27, mur., 2 poł. XIX w.

ul. Łąkowa

dom nr 2, mur., 2 poł. XIX w.

dom nr 3/5, mur., 2 poł. XIX w.

dom nr 6, mur., k. XIX w.

dom nr 7, mur., k. XIX w.

dom nr 9, mur., 2 poł. XIX w.

ul. Młyńska

nr 14, wiatrak, rejestr 286/WLKP/A z dnia 14.03.2006

ul. Rauera

dom nr 4, mur., k. XIX w.

dom nr 5, mur., 3 ćw. XIX w.

dom nr 6, mur., 2 poł. XIX w.

dom nr 8, mur., 2 poł. XIX w.

dom nr 10, mur/szach., 4 ćw. XIX w.

dom nr 14, mur., ok. poł. XIX w.

dom nr 20, mur, 3 ćw. XIX w.

Rynek

dom nr 1, mur, k. XIX w.

dom nr 2, mur/szach., ok. poł. XIX w.

ul. Stradyńska

dom nr 9, mur/szach., ok. poł. XIX w.

dom nr 18, mur/szach., 2 poł. XIX w.

dom nr 20, mur., 2 poł. XIX w.

ul. Wolsztyńska

dom nr 2, mur/szach., I poł. XIX w.

dom nr 4, mur., 2 poł. XIX w.

dom nr 15, mur/szach., ok. poł. XIX w.

dom nr 21, mur., 2 poł. XIX w.

dom nr 35, mur, pocz. XX w.

dom nr 36/38, mur/szach., 3 ćw. XIX w.

dom nr 42, mur., ok. poł. XIX w.

dom nr 48, mur/szach., ok. poł. XIX w.

Niałek Wielki

303. Zespół folwarczny

a. spichlerz, mur., pocz. XX w.

b. budynek gospodarczy, mur., 3 ćw. XIX w.

c. budynek mieszkalny, mur., 2 ćw. XIX w.

304. dom nr 4, mur., 4 ćw. XIX w.

305. dom nr 11, mur., 4 ćw. XIX w.

306. dom nr 14, mur - drewn., 3 ćw. XIX w.

307. dom nr 19, mur - szach., 4 ćw. XIX w.

308. dom nr 20, mur., 4 ćw. XIX w.

309. dom nr 21, mur., 2 ćw. XX w.

310. dom nr 41, mur., 2 ćw. XX w.

311. dom nr 45, mur., 4 ćw. XIX w.

312. dom nr 46, mur., 4 ćw. XIX w.

313. dom nr 60, mur., 4 ćw. XIX w.

314. dom nr 62, mur., 4 ćw. XIX w.

315. dom nr 70, mur., 4 ćw. XIX w.

Nowa Dąbrowa

316. ~~dom nr 32, mur., 3 ćw. XIX w.~~ (rozebrany)

317. kapliczka przydrożna, 2 poł. XIX w.

Nowa Obra

318. dom nr 5, drewn., 1 ćw. XIX w.

319. stodoła w zagrodzie nr 7, drewn., 1 ćw. XIX w.

320. stodoła w zagrodzie nr 21, szach., 1 ćw. XIX w.

Nowe Tłoki

322. dom nr 19, mur/drewn., 2 ćw. XIX w.

323. dom nr 14, mur/drewn., 2 ćw. XIX w.

324. dom nr 26, drewn., 1 ćw. XIX w.

325. dom nr 29, mur, 2 ćw. XIX w., przeb. 4 ćw. XIX w.

326. dom nr 36, szach/drewn., 1 ćw. XIX w.

327. dom nr 44, drewn., 1 ćw. XIX w.

~~328. dom nr 49, drewn., 1 ćw. XIX w., przebudowany (wykreślony)~~

329. dom nr 50, drewn., 1 ćw. XIX w.

Nowy Widzim

330. Szkoła podstawowa, mur, 1912 r.

Obra

331. Założenie urbanistyczne

332. Zespół poklasztorny cystersów

a. kościół parafialny p.w. św. Jakuba Apostoła, d. klasztorny cystersów, ob. Zgromadzenie ks. Oblatów, mur, 1722–1744, proj. Jan Catenazzi

b. daw. klasztor cystersów, ob. Seminarium Duchowne prowadzone przez ks. Oblatów, filia Papieskiego Wydziału Teologicznego UAM w Poznaniu, mur., 1618, 1753–1755

c. opatówka, mur., 1724 r.

d. organistówka, mur., 2 ćw. XVII w.

e. zabudowania gospodarcze – stajnia, wozownia, obora, mur., 2 ćw. XVIII w.

f. park

333. Zespół kościoła filialnego p.w. św. Walentego

a. kościół, drewn., 1719 r.

b. brama cmentarna, mur., 2 poł. XVIII w.

c. mur cmentarny, mur.

334. Kaplica p.w. św. Anny, drewn., koniec XVIII w.

335. Zespół pałacowo-parkowy

a. pałac, mur., koniec XIX w.

b. park krajobrazowy, XIX w.

336. Zespół folwarczny

a. obora I, mur., 1891 r.

b. owczarnia, ob. obora, mur., 1891 r.

c. stajnia, ob. obora, mur., 1870 r.

d. rządcówka, ob. mieszkania, mur., koniec XIX w.

e. kuźnia, mur., 1920 r.

f. stodoła, mur., 1880 r.

g. gorzelnia, ob. spichlerz, 1889 r.

h. gołębnik, ob. magazyn paliw, mur., koniec XIX w.

ul. Bernardowska

337. dom nr 11, szach., 1 ćw. XIX w.

ul. Cmentarna

338. dom nr 3, mur., 2 ćw. XIX w., przeb. pocz. XX w.

339. dom nr 12, mur., 3 ćw. XIX w.

340. dom nr 13, mur., 3 ćw. XIX w.

341. dom nr 15, mur., 4 ćw. XIX w.

342. dom nr 16, mur., 4 ćw. XIX w.

ul. Drzymały

343. dom nr 1, drewn., 1 ćw. XIX w., przeb. pocz. XX w.

344. dom nr 15, mur/drewn., 1 ćw. XIX w., przeb. pocz. XX w.

345. dom nr 16, mur/drewn., koniec XIX w., przeb. pocz. XX w.

346. stodoła w zagrodzie nr 24, drewn/mur., pocz. XIX w., przeb. 4 ćw. XIX w.

347. dom nr 25, mur/drewn., 1 ćw. XIX w., przeb. pocz. XX w.

ul. Kanałowa

348. dom nr 3, mur/drewn., 4 ćw. XIX w.

349. dom nr 17, mur., 4 ćw. XIX w.

350. dom nr 18, ob. biblioteka, mur., 4 ćw. XIX w.

351. dom nr 19, mur., pocz. XX w.

352. dom nr 21, mur., 1911 r.

353. dom nr 26, mur., 3 ćw. XIX w.

354. dom nr 27, szach., 3 ćw. XIX w.

ul. Powstańców Wlkp.

355. dom nr 6, mur., 4 ćw. XIX w.

356. dom nr 24, mur/drewn., 1 ćw. XIX w.

ul. Szkolna

357. dom nr 3, mur., 4 ćw. XIX w.

358. dom nr 4, mur., 4 ćw. XIX w.

359. dom nr 6, mur., 4 ćw. XIX w.

360. dom nr 11, mur., 4 ćw. XIX w.

361. dom nr 21, mur., 3 ćw. XIX w.

ul. Szopińskiego

363. dom nr 38, mur., 4 ćw. XIX w.

364. dom nr 34, mur., 1 ćw. XX w.

365. dom nr 41, mur., 4 ćw. XIX w.

366. nr 34, młyn, mur., pocz. XX w.

ul. Wąska

367. dom nr 5, mur/szach., 3 ćw. XIX w.

368. dom nr 7, mur., 4 ćw. XIX w.

ul. Wolsztyńska

369. dom nr 2/3, mur., 3 ćw. XIX w.

370. dom nr 19, mur., 2 ćw. XIX w.

Powodowo

371. Zespół pałacowo-parkowy

a. pałac, mur., pocz. XX w.

b. oficyna, mur., koniec XIX w., przebudowana

c. park krajobrazowy, XIX w.

372. Zespół folwarczny

a. obora I, mur., IV ćw. XIX w.

b. obora II, mur., 1828 r.

c. rządówka, mur., koniec XIX w.

d. dom włodarza z budynkiem gospodarczym, obecnie mieszkalnym, mur., koniec XIX w.

e. wolarnia i żrebięciarnia, ob. chlewnia, mur., koniec XIX w.

f. gorzelnia, mur., 1819 r.

373. Kolonia mieszkalna

a. dom nr 6, mur., pocz. XX w.

b. dom nr 10, mur., pocz. XX w.

c. dom nr 13, mur., pocz. XX w.

d. dom nr 14, mur., pocz. XX w.

e. dom nr 15, mur., pocz. XX w.

f. dom nr 16, mur., pocz. XX w.

Stara Dąbrowa

374. Zespół dworsko-parkowy

- a. dwór, mur., 3 ćw. XIX w.
- b. park krajobrazowy, XIX w.

375. Zespół folwarczny

- a. obora I, mur., 1886 r.
- b. obora II, obecnie cielęciarnia, mur., 1873 r., przebudowana w XX w.
- c. bukaciarnia, obecnie magazyn, mur., 1890 r.
- d. chlewnia, obecnie bukaciarnia, mur., 1892 r.
- e. stajnia, mur., 1885 r.
- f. stodoła I, mur., 1884 r.
- g. stodoła II, mur., 1922 r.
- h. bukaciarnia, mur., 1890 r.
- i. chlew, obecnie budynek gospodarczy, mur., 1886 r.
- j. spichlerz, mur., 1873 r.
- k. kuźnia i stelmacharnia, obecnie magazyn i wiata, mur., 1890 r.
- l. warsztat, mur., IV ćw. XIX w.

376. dom nr 1, mur., 3 ćw. XIX w.

377. dom nr 14, mur., 4 ćw. XIX w.

378. kapliczka przydrożna, mur., 2 poł. XIX w.

Stary Młyn

379. leśniczówka, mur., szach., koniec XIX w.

Stary Widzim

380. Zespół folwarczny

- a. obora - stodoła I, mur., koniec XIX w.
- b. stodoła, mur., koniec XIX w.
- c. czworak I, mur., koniec XIX w.

d. czworak II, mur., koniec XIX w.

381. dawny zajazd, nr 35, mur/szach., 1908 r.

382. szkoła, mur/szach., koniec XIX w.

383. ~~dom nr 11, mur., koniec XIX w.~~ (wykreślony)

384. dom nr 12, mur., 1860 r.

385. dom nr 21, mur., 3 ćw. XIX w.

386. dom nr 22, obecnie biblioteka, mur., 3 ćw. XIX w.

387. dom nr 23, mur., 3 ćw. XIX w.

388. dom nr 29, dawniej szkoła, mur., 3 ćw. XIX w.

389. dom nr 38, mur/szach., 3 ćw. XIX w.

390. młyn, przy nr 38, mur., pocz. XX w.

391. dom nr 42, mur., 4 ćw. XIX w.

392. dom nr 54, mur., 3 ćw. XIX w.

393. dom nr 55, mur., 4 ćw. XIX w.

394. dom nr 59, mur., 2 ćw. XIX w.

395. dom nr 60, mur., 3 ćw. XIX w.

396. dom nr 64, drewn., 1 ćw. XIX w.

397. dom nr 81, mur., 3 ćw. XIX w.

398. dom nr 82, mur., 3 ćw. XIX w.

Świętno

Zespół dworca kolejowego (dz. geodezyjna nr ew. 11):

budynek dworca kolejowego

budynek gospodarczy wraz z toaletą

perony wybrukowane kostką granitową

droga wybrukowana kostką granitową przy budynku dworca

Zespół kościoła parafialnego

a. kościół parafialny, szach. / mur., 2 poł. XIX w., pocz. XX w.

b. dawny plebania, ul. Mickiewicza 3, mur., ok. 1920 r.

biblioteka, mur., 4 ćw. XIX w., dawny dwór?

remiza, ul. Szkolna 1, 1929 r.

szkoła, ul. Powstańców Wlkp. nr 60, mur., 4 ćw. XIX w.

ul. Mickiewicza

403. dom nr 2, mur., 4 ćw. XIX w.

404. dom nr 4, mur., 3 ćw. XIX w.

405. dom nr 7, mur, drewn., 1 ćw. XIX w.

406. dom nr 16/18, mur., po 1930 r. (dom urzędników?)

407. dom nr 22, mur., ok. 1930 r.

408. dom nr 21, mur., l. 20 XX w.

ul. Poprzeczna

409. dom nr 4, mur., 2 ćw. XIX w.

ul. Powstańców Wlkp.

410. dom nr 10, mur., ćw. XIX w.

411. dom nr 21, mur., 3 ćw. XIX w.

412. dom nr 25, mur., 2 ćw. XIX w.

413. dom nr 37, mur., 3 ćw. XIX w.

414. dom nr 51, drewn., 1 ćw. XIX w.

415. dom nr 59, mur., 4 ćw. XIX w.

416. dom nr 60, mur., 1 ćw. XX w.

417. dom nr 61, mur., 3 ćw. XIX w.

418. dom nr 64, mur., ok. 1870 r.

419. dom nr 65, mur., 4 ćw. XIX w.

420. młyn przy nr 65, mur., koniec XIX w.

421. dom nr 68, mur., 4 ćw. XIX w., rozebrany l. 30. XX w.

422. dom nr 69, mur., 3 ćw. XIX w.

423. dom nr 71, mur., 4 ćw. XIX w.

424. dom nr 73, mur., 3 ćw. XIX w.

425. dom nr 74, mur., 3 ćw. XIX w.

426. dom nr 75, mur., 4 ćw. XIX w.

Tłoki

427. Układ przestrzenny wsi

428. Szkoła, mur., koniec XIX w.

429. dom nr 44, mur., 1890 r.

430. dom nr 45, mur., 3 ćw. XIX w.

431. dom nr 48, drewn./głina., 1 ćw. XIX w. + stodoła

Wilcze

432. dom nr 16, drewn.

Wola Dąbrowiecka

433. Szkoła, mur., koniec XIX w.

434. dom nr 3a, mur., 4 ćw. XIX w.

435. dom nr 4, mur/drewn., 1 ćw. XIX w.

Wroniawy

436. Układ przestrzenny wsi

437. Zespół pałacowo-parkowy

a. pałac, ob. dom wczasowy dla dzieci, mur., koniec XIX w.

b. park krajobrazowy, XIX w.

c. dom ogrodnika przy bramie pałacowej, mur., koniec XIX w.

d. szklarnia, pocz. XX w.

e. ogrodzenie parku z bramą, mur., koniec XIX w.

438. dom nr 21, mur., 3 ćw. XIX w.

439. Zespół folwarczny

- a. stajnia cugowa, ob. masarnia, mur., koniec XIX w.
- b. stajnia koni roboczych i wolarnia, ob. masarnia, mur., koniec XIX w.
- c. wozownia ze spichlerzem, ob. magazyn, mur., koniec XIX w.
- d. spichlerz, mur., koniec XIX w.
- e. budynek wielofunkcyjny, ob. administracyjny i mieszkalny, mur., koniec XIX w.
- f. obora I, mur., koniec XIX w.
- g. obora II, ob. chlewnia, mur., koniec XIX w.
- h. obora III, ob. chlewnia, mur., koniec XIX w.
- i. kurnik, ob. nieużytkowany, mur., koniec XIX w.
- j. dom mieszkalny, dawny kowala i stelmacha, mur., koniec XIX w.
- k. stelmacharnia, mur., koniec XIX w.
- l. dom mieszkalny, mur., koniec XIX w.
- m. wolarnia ze spichlerzem, ob. mieszalnia pasz i spichlerz, mur., koniec XIX w.
- n. mur ogrodzeniowy, mur., koniec XIX w.

440. Kolonia mieszkalna robotników folwarcznych – domy ul. Wolsztyńska

- a. dom robotniczy folwarku nr 2, mur., koniec XIX w.
- b. dom robotniczy folwarku nr 4, mur., koniec XIX w.
- c. dom robotniczy folwarku nr 6, mur., koniec XIX w.
- d. dom robotniczy folwarku nr 8, mur., koniec XIX w.
- e. dom robotniczy folwarku nr 12, mur., koniec XIX w.
- f. dom robotniczy folwarku nr 14, mur., koniec XIX w.
- g. dom robotniczy folwarku nr 16, mur., koniec XIX w.
- h. dom robotniczy folwarku nr 18, mur., koniec XIX w.

ul. Dworcowa

441. dom nr 10, mur., 4 ćw. XIX w.

442. dom nr 12, mur., 4 ćw. XIX w.

443. dom nr 13, szach., 1 ćw. XIX w.

444. dom nr 15, mur., 4 ćw. XIX w.

445. dom nr 17 (d. 109), drewn/szach., 1 ćw. XIX w.

446. dom nr 18, mur., 4 ćw. XIX w.

447. dom nr 19, mur., 3 ćw. XIX w.

448. dom nr 39, mur., 2 ćw. XIX w.

449. dom nr 34, mur., 3 ćw. XIX w.

450. dom nr 41, drewn., 1 ćw. XIX w.

451. dom nr 51, mur., 3 ćw. XIX w.

ul. Wolsztyńska

452. dom nr 1, mur., 2 ćw. XIX w.

453. dom nr 20, mur., 4 ćw. XIX w.

454. dom nr 23, mur., 4 ćw. XIX w.

455. dom nr 24, mur., 2 ćw. XIX w.

456. dom nr 26, mur., 3 ćw. XIX w.

457. szkoła, ul. Dworcowa 33, mur., pocz. XX w.

458. wiatrak, drewn., pocz. XIX w.

Wykaz zabytków ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków dla których należy opracować karty adresowe i włączyć do Gminnej Ewidencji Zabytków na podstawie art. 22 ust. 5, pkt 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

1	Barłożnia Gościeszńska	Cmentarz ewangelicki, XIX w., dz. 388 w lesie, zamknięty
2	Barłożnia Wolsztyńska	Dom nr 2
3	Barłożnia Wolsztyńska	Dom nr 3
4	Barłożnia Wolsztyńska	Cmentarz ewangelicki, XIX w., dz. 216, zamknięty
5	Gościeszyn	Cmentarz rzymskokatolicki, 1 poł XIX w., dz. 107/2, czynny
6	Gościeszyn	Cmentarz rzymskokatolicki, 2 poł XVIII, przy kościele Nawiedzenia NMP, zamknięty
7	Karpicko	Cmentarz ewangelicki, XIX w. dz. 52/1, 55, zamknięty
8	Kębłowo	Dom, ul. Jujki 6
9	Kębłowo	Stodoła, ul. Jujki 6
10	Kębłowo	Dom, ul. Rauera 23/25
11	Kębłowo	Budynek stacyjny w zespole dworca kolejowego, ul. Rauera 31, ok. 1906 r.
12	Kębłowo	Dom, ul. Stradyńska 24
13	Kębłowo	Dom, ul. Stradyńska 1
14	Kębłowo	Dom, ul. Wolsztyńska 43
15	Kębłowo	Dom nr 19, Kolonia
16	Kębłowo	Dom nr 8, Kolonia
17	Kębłowo	Cmentarz rzymskokatolicki, 2 poł XIX w., przy kościele św. Bartłomieja, nieczynny
18	Kębłowo	Cmentarz rzymskokatolicki, XVIII w., przy kościele cmentarnym pw. św. Wawrzyńca, czynny
19	Niałek Wielki	Dom nr 16
20	Niałek Wielki	Cmentarz ewangelicki, XIX w., dz. 303, zamknięty
21	Nowa Dąbrowa	Dom nr 57
22	Nowa Dąbrowa	Wiatrak koźlak
23	Nowa Obra	Cmentarz ewangelicki, XIX w., dz. 240 przy lesie, zlikwidowany
24	Nowe Tłoki	Stodoła nr 26
25	Nowe Tłoki	Budynek inwentarsko-gospodarczy, nr 46/47
26	Nowe Tłoki	Cmentarz ewangelicki, XIX w., dz. częściowo 208-534, poza wsią, zlikwidowany w 1945 r.
27	Nowe Tłoki	Cmentarz rzymskokatolicki, XIX w., dz. 284, zlikwidowany po 1945 r.
28	Obra	Dom, ul. Kanałowa 1
29	Obra	Stodoła, ul. Kanałowa 12
30	Obra	Stodoła, ul. Kanałowa 30
31	Obra	Dom, ul. Kanałowa 4
32	Obra	Stodoła, ul. Szopińskiego 29
33	Obra	Cmentarz rodowy hrabiów Świniarskich i Wybranowskich, poł. XIX w., ul. Szkolna
34	Obra	Cmentarz rzymskokatolicki przy kościele pw. św. Walentego, 2 poł XIX w., nieczynny
35	Obra	Cmentarz rzymskokatolicki w pobliżu zabudowań klasztornych, dz. 1503/1, ok. 1926 r., nieczynny
36	Obra	Cmentarz rzymskokatolicki, 2 poł XIX w., ul. Cmentarna, dz. 695, czynny
37	Obra	Szpital

38	Rudno	Stodoła w zagrodzie nr 14
39	Rudno	Stodoła w zagrodzie nr 15
40	Rudno	Dom nr 20
41	Rudno	Cmentarz ewangelicki, XIX w., dz. 176, przy lesie, zlikwidowany
42	Stara Dąbrowa	Obora z mieszkaniem rządcy
43	Stary Widzim	Zajazd, nr 33
44	Stary Widzim	Cmentarz ewangelicki, XIX w., dz. 346, poza wsią, nieczynny
45	Stary Widzim	Zespół folwarczny II
46	Świętno	Stodoła w zagrodzie nr 21, ul. Powstańców Wlkp.
47	Świętno	Stajnia w zagrodzie nr 3, ul. Powstańców Wlkp.
48	Świętno	Stodoła w zagrodzie nr 3, ul. Powstańców Wlkp.
49	Świętno	Budynek gospodarczy w zagrodzie nr 69, ul. Powstańców Wlkp.
50	Świętno	Cmentarz ewangelicki, 1 poł XIX w., dz. 128/2, nieczynny
51	Świętno	Cmentarz rzymskokatolicki dawniej ewangelicki, XIX w., dz. 131, czynny
52	Tłoki	Zespół dworsko-folwarczny
53	Wilcze	Cmentarz ewangelicki, XIX w., dz. 176 w lesie, nieczynny
54	Wola Dąbrowiecka	Stodoła w zagrodzie nr 2
55	Wola Dąbrowiecka	Stodoła w zagrodzie nr 4
56	Wola Dąbrowiecka	Stodoła w zagrodzie nr 6
57	Wolsztyn	Dom, ul. 5 Stycznia 57
58	Wolsztyn	Cmentarz żołnierzy Radzieckich, 1945 r., ul. 5 Stycznia 60
59	Wolsztyn	Wiatrak koźlak, ul. Bohaterów Bielnika 26
60	Wolsztyn	Stodoła, ul. Dworcowa 17
61	Wolsztyn	Stodoła w zagrodzie, ul. Dworcowa 51
62	Wolsztyn	Hala postojowa w zespole lokomotywowni, ul. Fabryczna 1
63	Wolsztyn	Synagoga, ul. Poznańska 17
64	Wolsztyn	Ratusz, ob. Urząd Miasta, ul. Rynek 1
65	Wolsztyn	Czworak, ul. Wolsztyńska 162
66	Wolsztyn	Czworak, ul. Wolsztyńska 4
67	Wolsztyn	Cmentarz ewangelicki, pocz. XX w., ul. Lipowa, dz. 37/2, 383, zlikwidowany, ob. park miejski
68	Wolsztyn	Zespół architektoniczno-urbanistyczny miasta Wolsztyna
69	Wroniawy	Stodoła, ul. Dworcowa 17
70	Wroniawy	Stodoła w zagrodzie, ul. Dworcowa 51
71	Wroniawy	Czworak, ul. Wolsztyńska 162
72	Wroniawy	Czworak, ul. Wolsztyńska 4